

Toimituskunta:
Tuire Parviainen, toimialapäällikkö
Pertti Pohjolainen, vanhempi tutkija
Anneli Sarvimäki, tutkimusjohtaja
Ilkka Syrén, tutkimussihteeri

TILA, AIKA JA VUOROVAIKUTUS VANHAINKODIN ARJESSA

Leena Vuorinen

Ikäinstituutti

Kalevankatu 12 A
00100 Helsinki
Puh. 09-612 2160
Fax: 09-6122 1616
www.ikainst.fi

ISBN 952-5292-33-9
ISSN 1456-3355

RAPORTTEJA 5/2003
RAPPORTER
REPORTS

SISÄLLYS**TIIVISTELMÄ****SAMMANFATTNING****ABSTRACT****ESIPUHE**

1	JOHDANTO.....	3
2	TUTKIMUKSIA JA KÄSITTEITÄ	6
2.1	Vanhainkodit	6
2.2	Koti ja laitos	7
2.3	Julkinen ja yksityinen.....	9
2.4	Aika.....	10
3	ETNOGRAFI KENTÄLLÄ.....	13
3.1	Osallistuvasta havainnoinnista	13
3.2	Tutkimuslupa.....	14
3.3	Kenttätyö	15
3.4	Tutkijan roolini vanhainkodissa	18
4	VANHAINKOTI.....	26
4.1	Tilat ja ihmiset.....	26
4.2	Arkielämää osastolla	29
5	KÄYTÄVÄT.....	34
5.1	Käytävät ja käytävillä olevat tavarat	34
5.2	Kävelykatu vai suurperheen eteinen?.....	35
6	OVET	40
6.1	Ovesta vai hissin läpi?.....	41
6.2	Ruokasalin ovi.....	44
6.3	Asukashuoneiden ovet.....	48
7	ISTUMAPAIKAT	53
7.1	Omistuksen osoittaminen	54
7.2	Vallattu paikka	56
8	PÄÄTELMIÄ TILASTA, AJASTA JA VUOROVAIKUTUKSESTA ...	59
	LÄHTEET	63

1 JOHDANTO

Viime vuosina on käyty vilkasta keskustelua ikääntyvien ja ikääntyneiden elinolosuhteista ja elämänlaadusta Suomessa. Yhtäältä on pohdittu, miten tulevaisuudessa järjestetään voimakkaasti kasvavalle ikääntyvälle väestöosalle sosiaali- ja terveyspalvelut. Toisaalta on arvioitu nykyisten palveluiden laatua ja palveluiden käyttäjien tarpeita. Toisinaan keskustelu on ollut varsin kärkevää ja kiivasta. Esimerkiksi keväällä 1998, jolloin tämän tutkimuksen aineisto kerättiin, Helsingin Sanomien mielipidepalstalla oli lukuisia kirjoituksia vanhusten laitoshoidosta.

Tässä työssä tarkastellaan vanhainkodin arkista elämää. Tavoitteena on saada kosketuspinta asukkaan jokapäiväiseen elämään. Keskeinen kysymys on, millaisena vanhainkodin asukkaan elämä näyttyy tutkijalle, joka pyrkii ymmärtämään vanhainkotiarkea sisältä päin, asukkaan asemasta. Ensisijaisena mielenkiintoni kohteena ovat juuri asukkaat ja heidän tekemisensä ja toimintansa. Hoitajiin ja heidän suorittamaansa hoitotyöhön en kiinnitä samassa määrin huomiota.

Tutkimuksen toinen ja pääasiallinen tehtävä on tarkastella vanhainkodin tiloja. Tilat eivät ole vain fyysisiä, vaan niille annetaan myös sosiaalisia ja symbolisia merkityksiä. Merkityksiä tuotetaan ja ylläpidetään vuorovaikutuksessa ja toiminnassa. Tämän työn keskiössä ovat tilalle tuotetut julkisen ja yksityisen merkitykset. Kysyn, mitä julkinen ja yksityinen vanhainkodissa ovat, ja miten julkisuutta tai yksityisyyttä voi havaita. Kolmen tilan: ovien, käytävien ja istumapaikkojen avulla pyrin hahmottamaan sekä yksityisen että julkisen vanhainkodin.

Työni lähtökohtana oli kartoittaa vanhainkodin kaikki tilat suhteessa julkiseen ja yksityiseen. Mielsin julkisen ja yksityisen ikään kuin saman jatkumon ääripäiksi ja oletin, että tietty tila asettuu jollekin kohtaa jatkumoa. Epäilin kuitenkin, ettei tilan paikka jatkumolla ole pysyvä, vaan se voi vaihdella erilaisten tekijöiden vaikutuksesta. Yhdeksi tekijäksi nimesin ajan. Oletuksena oli, että vuorokauden ajan myötä tilan paikka jatkumolla vaihtelee. Esimerkiksi käytävä on aamuisin ja iltaisin yksityisempi kuin keskipäivällä, koska päivisin osastolla käy asukkaiden vieraita. Tavoitteena oli siis tarkastella, miten vuorokauden ajankohta vaikuttaa vanhainkodin eri tilojen julkisuuteen ja yksityisyyteen.

Aineiston olen kerännyt osallistuvan havainnoinnin menetelmillä keväällä 1998 viettämällä arkipäiviä suuren vanhainkodin kahdella perushoivaosastolla. Havainnoinnin suoritin pääasiassa

vanhainkodin julkisissa tiloissa, ensisijaisesti oleskelutilassa ja käytävällä. Havainnot kirjoitin kenttäpäiväkirjaani muiden nähden, julkisesti. Muistiinpanoistani koostuvaa aineistoa olen analysoinut luokittelemalla ja lajittelemalla. Kaikki tutkimuksessa esiintyvien henkilöiden nimet on muutettu.

Havainnoinnin alettua oivalsin varsin pian, että tutkimusongelma oli liian laveasti muotoiltu. Kaikkien tilojen kartoitus osoittautui mahdottomaksi jo ajankäytöllisistä syistä. Lisäksi pääsy joihinkin tiloihin, kuten pesuhuoneisiin ja asukashuoneisiin, osoittautui vaikeaksi. Nämä tilat ovat vanhainkodin yksityisimpiä tiloja, joissa suoritetaan hyvin intiimejä toimenpiteitä. Olisi ollut liian tungettelevaa ja asukkaiden yksityisyyttä loukkaavaa pyrkiä näihin tiloihin, joten luovuin alkuperäisestä suunnitelmastani.

Rajauksessa ja tutkimuskysymysten täsmentymisessä auttoivat ratkaisevasti neljä pientä, mutta sitäkin tärkeämpää episodtia. Kaksi niistä liittyi oviin. Havainnointijakson alkupuolella eräs naisasukas halusi lukita asukashuoneensa oven ennen nukkumaanmenoaan. Tuona iltana oli osastolla tutkijan lisäksi myös asukkaille vieras sijainen. Ovella asukas ja hoitaja keskustelivat ja kokeilivat oven lukon toimimista, mutta lopulta ovea ei kuitenkaan lukittu. Toinen episodi liittyi osaston oveen. Eräs asukas oli poistunut osaston ovesta ulos ilmoittamatta siitä hoitajille. Tapahtuman johdosta osaston oven käyttöä vähennettiin siten, että kulku osastolle ja osastolta pyrittiin ohjaamaan hissien kautta. Nämä kaksi episodtia paljastivat yhtäältä ovien merkityksen asukkaiden yksityisyyden kokemiselle ja toisaalta hoitajien tarpeelle kontrolloida ainakin tiettyjä ovia.

Kaksi muuta episodtia tapahtuivat oleskelutilassa, jossa asukkaat päivisin istuskelivat viettäen aikaansa. Ensimmäisessä episodissa olin itse osallisena. Istahdin erään naisasukkaan viereen ajatukseni tutustua häneen, mutta hän kehottikin minua siirtymään kauemmaksi, koska koki läsnäolonni häiritseväksi. Toisen kerran taas kaksi asukasta kiisteli istumapaikoista, jotka näyttivät muutoinkin olevan tärkeitä asukkaille. Miksi sama tuoli päivästä toiseen oli asukkaalle merkityksellinen? Lisäksi käytävä näyttäytyi erilaisena aamuisin ja iltaisin verrattuna keskipäivään.

Havainnointi rajautui ensisijaisesti ovien, istumapaikkojen ja käytävien ja niissä tai niiden lähetyvillä tapahtuvien tilanteiden tarkkailuun. Osoittautui, että näissä kolmessa tilassa tapahtui kussakin sellaisia prosesseja, joiden avulla vanhainkodin julkisuuden ja yksityisyyden suhdetta oli

mahdollista tutkia. Tällaista valikoivaa, kohdennettua havainnointi pystyi myös helposti suorittamaan osaston julkisista tiloista käsin.

Toinen merkittävä raja-alue koski aikaa. Aika paljastui keskeiseksi tilan julkisuuteen ja yksityisyyteen vaikuttavaksi tekijäksi. Eri ajanhetkinä tilalle annetaan ja tuotetaan erilaisia merkityksiä julkisen ja yksityisen suhteen. Vanhainkodissa aika on jo sinällään tutkimisen arvoinen. Ajan kokeminen ja ajantaju vanhainkodin arkisessa elämänmenossa poikkeavat hyvin paljon tavanomaisesta.

Havainnoinnissa keskityttiin vain arjen havainnointiin. Arki viittaa tässä yhteydessä arkipäivään. Havainnointiaikaan ei ole siten suoritettu sunnuntaisin eikä juhlapäivinä eikä myöskään öisin. Sinällään esimerkiksi viikonlopun tai vuodenajan merkityksen tutkiminen vanhainkodin asukkaalle ja vanhainkodin elämälle saattaisi olla hedelmällistä, mutta tämän työn puitteissa se ei ollut mahdollista.

Tässä tutkimuksessa selvitän, millainen vanhainkoti on sekä yksityisenä että julkisena tilana, sekä kotina että laitoksena. Kysyn, miten tilan julkisia ja yksityisiä merkityksiä tuotetaan, muokataan, ylläpidetään ja vahvistetaan. Miten tilalle annetut merkitykset vaikuttavat vanhainkodin arkielämään? Millaiset merkityksenannot ovat oleellisia, ja kuka niitä tuottaa? Lisäksi tarkastelen vanhainkodissa koettavaa aikaa. Eroaako se tavanomaisesta ajan kokemisesta ja millä tavoin? Miten aika rytmittyy ja muotoutuu?

Havainnointi tuotti valtavan määrän aineistoa, jota on ollut pakko rajata mielekkään tiedon esille nostamiseksi. Rajaaminen on ollut vaikeaa, sillä aineisto ja sen keräämiseen nähty vaiva houkuttelivat ”kaiken” raportointiin. Tavoitteena on kuitenkin ollut tiivis ja keskitetty kuvaus syvällisen analyysin tavoittamiseksi. Havaintoaineiston lisäksi on ollut käytössä tutkittujen osastojen pohjapiirustukset, osastoilla asuvien henkilöiden nimi- ja syntymäaikatiedot, vanhainkodin esite sekä vanhainkodissa suoritettujen tyytyväisyyttä ja toiveita koskevan kyselyn tulokset.

2 TUTKIMUKSIA JA KÄSITTEITÄ

2.1 Vanhainkodit

Maamme vanhuspolitiikalla on suuria haasteita väestön vanhetessa nopeasti. Vanhuspolitiikan tavoitteena on ollut vähentää laitoshoidon ja siirtyä yhä enemmän avohoitoon, mikä tarkoittaa kotisairaanhoidon ja muiden avopalveluiden lisäämistä ja aiempaa huonompikuntoisempien vanhusten hoitamista omissa kodeissa tai palvelutaloissa. Puhutaan ns. palvelurakennemuutoksesta. Tavoitteeksi asetettiin, että vuonna 2000 yli 75-vuotiaista 90 % olisi selviytynyt kotona yksin, omaisten ja/tai avohuollon turvin ja vain 5-7 % olisi tarvinnut laitoshoidon (Vanhuspolitiikka vuoteen 2001, 1996). Vuonna 2001 vanhainkodin pitkäaikaispaikoilla oli noin 21 300 asukasta, kun vuonna 1991 vastaava luku oli lähes 25 700. Vaikka asukasmäärät ovat laskeneet, on kuitenkin huomioitava, että samanaikaisesti vanhusten asumisen välimuodot, kuten palvelutaloasuminen, ovat yleistyneet. Esimerkiksi vuonna 2001 asui noin 9800 asukasta tehostetussa palveluasumisessa, joka muistuttaa monella tapaa vanhainkotiasumista. Vanhainkodeilla on edelleen hyvin tärkeä sija suomalaisessa vanhustenhuollossa. Vanhainkodeista noin 90 % on kunnallisia ja suurimmalla osalla yksityisistä vanhainkodeista on kunnan kanssa ostopalvelusopimus. Vanhainkotien rahoitus on siis lähes kokonaan julkisten varojen varassa (Noro & Lounamaa 1993; Potilaslaskenta 2001).

Suurin osa asukkaista on leskiä tai naimattomia naisia. Keski-ikä on hieman yli 80 vuotta. Yleisimpiä vanhainkotiin muuton syitä ovat sairaus, turvattomuus ja yksinäisyys, kotipalvelun ja sairaanhoidon riittämättömyys sekä puutteellinen, mukavuuksia vailla oleva asunto (Lounamaa, Pelanteri & Salmela 1994). Vanhainkotiasuminen ei ole tilapäistä tai väliaikaista asumista, vaan vanhainkoti on pysyvä koti useille asukkaille vuosien ajan. Esimerkiksi vanhainkodissa, jossa tutkimus on suoritettu, asukkaat asuvat keskimäärin lähes neljä vuotta. Sillä, miten asukkaat kokevat vanhainkodin, on siis suuri merkitys heidän hyvinvointiinsa ja elämänlaatuunsa.

Jollakin tasolla vanhainkotielämä miellyttää useimpia asukkaita: noin 80-90 % asukkaista ilmoittaa viihtyvänsä hyvin tai kohtalaisesti. Parhaiten vanhainkodissa viihtyvät asukkaat, jotka ovat muuttaneet mielellään vanhainkotiin, ovat asuneet jo pitkään vanhainkodissa, ovat luonteeltaan sosiaalisia tai ovat keski-ikää nuorempia asukkaita (Kukkola 1991). Toisaalta voi pohtia, onko tulos vain kyselytekniikasta johtuva, ovatko asukkaat aidosti tyytyväisiä vai kokevatko he, että heiltä odotetaan tällaista vastausta (Elovainio 1997). Vanhainkoti koetaan joka tapauksessa ainakin

turvalliseksi paikaksi: apua on aina saatavilla eikä tarvitse pelätä kaatumisia tai muita onnettomuuksia tai sairauskohtauksen aiheuttamaa kuolemaa (Liukkonen 1995, 368).

Vanhainkotielämää on tutkittu kohtalaisen runsaasti. Suomalaisissa tutkimuksissa on ollut kolme painopistettä. Ensinnäkin vanhainkotia on tarkasteltu yhteisönä: hoito-, työ- tai asumisyhteisönä. Tutkimukset ovat usein olleet projektiluonteisia kehittämisohjelmia tai toimintatutkimuksia (esim. Ahonen & Kiuru 1989; Byckling 1994; Elovainio & Sinervo 1994; Viljaranta 1991). Toiseksi painopistealueeksi voi nimetä taloudellisen tehokkuuden ja hyvän hoivan arvioimisen. Tavoitteena on ollut löytää edullinen tai erityistarpeita vastaava hoidon toteutustapa (esim. Pohto-Kapiainen 1997). Kolmanneksi on kartoitettu vanhainkodin tilojen toimivuutta ja asumisviihtyisyyttä. On laskettu neliometriä ja kartoitettu ergonomisia työasentoja tavoitteena luoda yhtäältä asukkaille kodinomainen asumisympäristö ja toisaalta hyvä ja turvallinen työympäristö (esim. Ryhänen & Vaittinen 1995; Åkerblom 1991). Suomalaisessa vanhainkotitutkimuksissa ei liiemmin ole käsitelty vanhainkodin asukkaiden elämää: tekemistä, kokemista tai päivittäisiä keskusteluja (Jyrkämä 1997), toisin kuin ulkomailla (esim. Willcocks, Peace & Kellaheer 1987; Diamond 1992; Gubrium 1997). Etnografista tutkimusotetta on niukasti hyödynnetty suomalaisessa vanhenemisen tutkimuksessa.

2.2 Koti ja laitos

Vanhainkoti on sekä koti että laitos. Asukkaille se on pysyvä koti ja hoitajille työpaikka. Yksityinen ja julkinen ovat vanhainkodissa läsnä. Kun vanhainkotia on tarkasteltu kodin näkökulmasta, on kysytty, mitä kodilla tarkoitetaan ja millä edellytyksillä laitoksesta voisi muodostua asukkaan koti (esim. Groger 1995). Kun lähtökohtana on pidetty laitoksen tai instituution käsitettä, on pohdittu, millaiset ehdot vanhainkoti asettaa asukkaan elämälle aikatauluineen ja sairaalamaisine käytäntöineen (esim. Gubrium 1997).

Kodille voidaan antaa lukuisia konkreettisia ja abstrakteja merkityksiä. Koti ymmärretään fyysisenä tilana, jolla on selkeät rajat, seinät ja ovet, ulkomaailmaan. Kotona ovat yksilölle tärkeät ja merkitykselliset esineet ja tavarat muistoinen. Kotiin kutsutaan hyviä ystäviä, siellä ovat perheenjäsenet ja sinne myös sukulaiset ovat tervetulleita. Kotona juhlitaan mieleenpainuvia perhejuhlia: joulua, syntymäpäiviä, rippijuhlia jne. (Dupuis & Thorns 1998; Groger 1995).

Koti viittaa myös asumista eksistentiaalisempaan tekemiseen ja olemiseen. Tällöin korostetaan kodin merkitystä yksilön identiteetin rakentumiselle. Koti antaa yksilölle mahdollisuuden

autonomiaan, yksityisyyteen ja yksinäisyyteen vetäytymiseen. Toisaalta kotona mahdollistuvat myös intiimit, läheiset ihmissuhteet (Douglas 1991; Vilkkö 1997).

Kodissa yksilö voi kokea olevansa turvassa arvaamattomasta ja ennakoimattomasta maailmasta. Jotta koti voisi taata tällaisen ontologisen turvallisuuden, sen on täytettävä neljä edellytystä: koti on pysyvä sosiaalisessa ja materiaalisessa maailmassa, koti on fyysinen tila, jossa suoritetaan päivittäisiä olemassaolon rutiineja, koti on paikka, jossa yksilö kokee voivansa parhaiten kontrolloida itse omaa elämäänsä ja koti on turvallinen perusta yksilön identiteetin rakentumiselle (Dupuis & Thorns 1998).

Kodin merkitys on eri ikäisille ja erilaisissa elämäntilanteissa eläville erilainen. On todettu, että ikääntyessä kodin metafyyminen ja psykologinen merkitys kasvaa. Koti mahdollistaa ikäihmiselle jokapäiväisen elämän. Siellä ovat tutut tavarat ja totut rutiinit. Ikäihminen voi kokea olevansa edelleen kykenevä huolehtimaan itsestään, mikä puolestaan vahvistaa identiteettiä. Oma koti symboloi myös autonomiaa ja yksityisyyttä, minkä on todettu olevan tärkeimpiä kodille annettuja merkityksiä ikäihmisten keskuudessa. Niinpä muutto kotoa vanhainkotiin voi merkitä ikäihmiselle jopa elämän mielekkyyden katoamista (Willcocks, Peace & Kellaheer 1987; Vilkkö 1997, 172-173; Norman 1998).

Groger (1995) on tutkinut, millaisin edellytyksin vanhainkodista voi muodostua asukkaalle koti. Sekä abstraktilla että konkreettisella tasolla vanhainkoti käsitetään usein kodin vastakohtaksi. Esimerkiksi jos koti määrittelee ja ylläpitää minuutta, niin vanhainkoti ei sitä tue, vaan voi jopa tuhota ja vahingoittaa sitä. Grogerin tutkimus kuitenkin osoittaa, että vanhainkodista voi muodostua oikea koti, varsinkin jos asukas itse on ollut aktiivisesti tekemässä muuttopäätöstä tai hänellä on myönteinen käsitys vanhainkodeista ennen muuttoa. Lisäksi henkilökohtaisella kotikäsitteellä on ratkaiseva merkitys.

Käytännössä vanhainkodista ei pyritä saamaan asukkaille ”oikeaa kotia”, vaan tavoitteena on saada vanhainkotiin viihtyisyyttä ja kodinomaisuutta vaalimalla kodin tuntua ja kunnioittamalla asukkaan yksityisyyttä. Elovainio (1996) on huomauttanut, että tuo pyrkimys tarkoittaa käytännössä lähes yksinomaan mahdollisuutta tuoda mukanaan muutama esine tai huonekalu, jolloin kodinomaistaminen merkitsee vain fyysisen kodin luomista tai fyysisen ympäristön kodinomaistamista.

Toisaalta vanhainkotiä on pidetty lähes totaalisenä instituutiona. Monet Goffmannin (1969) määrittelemät totaalisen instituution piirteet sopivat myös vanhainkotiin. Siellä vallitsee päivästä toiseen toistuva aikataulu, jota asukkaat eivät ole laatineet, vaan joka on heille annettu.

Vanhainkodin kahdesta ihmisryhmästä muodostuvat selkeät roolit: asukkaan ja hoitajan roolit. Asukkaan ja hoitajan välinen suhde ei ole tasa-arvoinen, vaan hierarkkinen, jossa asukkaat joutuvat osin luopumaan niin yksityisyydestään kuin minuudestaankin. Kaikki toiminnot tapahtuvat saman talon, käytännössä saman osaston tiloissa. Nämä laitospuitteet elämän ehtoina ovat innostaneet monia tutkijoita tarkastelemaan vanhainkotielämää (esim. Gubrium 1997; Diamond 1992). Jones ja Fowles (1998) huomauttavat, että laitokset muodostavat jatkumon avoimista suljettuihin, ja että totaaliset laitokset ovat jatkumon suljetussa ääripäässä.

2.3 Julkinen ja yksityinen

Tila ei ole vain fyysistä tilaa, vaan tilalla on sosiaalisia ja symbolisia merkityksiä. Ihmiset ovat tietoisia tilojen merkityksistä, mikä ilmenee oikeina tekoina ja puheina oikeissa paikoissa. Yksilöt ylläpitävät ja tuottavat tilan merkityksiä jokapäiväisissä toiminnoissa ja vuorovaikutustilanteissa. Tilan merkitykset määrittävät, millaista käyttäytymistä ja toimintaa tilassa voi tapahtua (Gubrium 1997). Sosiaalisessa vuorovaikutuksessa tapahtuu ihmisiin, heidän toimintaansa ja ympäröivään tilaan liitettyjen merkitysten vaihtoa. Vuorovaikutuksessa ja toiminnassa yksilöllä on mahdollisuus muokata, ylläpitää ja tuottaa tilalle annettavia merkityksiä. Näin tilan merkitykset eivät ole pysyviä, vaan alttiita muutoksille. Yksilö ei vain reagoi tilaan ja sen merkityksiin, vaan hän varustaa, tulkitsee, selittää ja vaihtaa niitä (Harris & Lipman 1980, 415-417).

Tämän työn keskiössä ovat tiloille annetut julkisen ja yksityisen merkitykset. Yksityinen viittaa ominaisuuksiin tai piirteisiin, jotka liitetään kotiin ja kodin piirissä tapahtuvaksi. Yksityinen tila on tilaa, jota yksilö tai ryhmä pitää omanaan: yksilöllä tai ryhmällä on käyttö-, hallinta- tai omistusoikeus yksityiseen tilaan. Yksityinen tila mahdollistaa yksityisyyden ja autonomian kokemukset, vetäytymisen yksinäisyyteen ja toisaalta osallistumisen vuorovaikutukseen. Julkinen puolestaan viittaa laitokselle ja laitospelämälle ominaiseen: roolien kautta kohtaamiseen, jopa esineellistämiseen, tiukkaan aikataulutukseen, kaikille avoinna olevaan ja kaikkien käytössä olevaan. Julkista tilaa ei kukaan puhein tai teoin pyri osoittamaan omakseen (Gubrium 1997, 9). Sen sijaan valta ja vallan käyttö eivät jakaannu julkisessa tilassa tasapuolisesti.

Vanhainkodin sisätilat voidaan jakaa julkisiin tai yksityisiin. Oleskelutilat, ruokasalit ja käytävät ovat julkisia, asukashuoneet, saniteettitilat ja WC:t yksityisiä tiloja. Vaikka tällainen jaottelu on hallitseva, on asukkaiden mahdollista kokea yksityisyyttä myös julkisissa tiloissa, ja toisaalta monet yksityiset tilat, kuten asukashuoneet, saattavat tulla julkisiksi. Tämä työ selvittää juuri tätä tilan julkisuuden ja yksityisyyden rajapintaa ja vaihtelua (Willcocks, Peace & Kellaher 1998).

Lähtökohtana on, että yksilö on tietoinen tilan merkityksistä. Tämän tietoisuuden turvin hän osaa toimia oikein siinä nimenomaisessa tilassa. Yksilö myös tuottaa ja muokkaa aktiivisesti tilan merkityksiä. Keskityn niihin tekoihin, toimintoihin ja vuorovaikutustilanteisiin, joissa tuotetaan ja ylläpidetään tilan julkisuuteen ja yksityisyyteen liittyviä merkityksiä. Kysyn, miten tilan julkisuutta tai yksityisyyttä ylläpidetään, vahvistetaan tai muutetaan vuorovaikutuksessa ja toiminnoissa.

Applegate ja Morse (1994, 418-430) ovat tutkineet vuorovaikutusta kanadalaisessa sotaveteraanikodissa. He ovat luokitelleet vuorovaikutustilanteita sen perusteella, kuinka osapuolet kohtelevat toisiaan. Ensimmäisessä mallissa, jossa yksilön yksityisyyttä tuetaan ja vahvistetaan, osapuolet kohtelevat toisiaan *ystävänä*. Tällöin vuorovaikutuksessa on runsaasti lämpöä, vastavuoroisuutta, huumoria ja ystävällisyyttä. Osapuolet huomioivat toisensa yksilöinä, joilla on menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Toiseksi Applegate ja Morse nimeävät vuorovaikutustilanteen, jossa osapuolet kohtelevat toisiaan *vieraina*. Osapuolet kohtaavat toisensa roolien kautta, hoitajina ja asukkaina. Vuorovaikutus on muodollista, etäistä ja kohteliasta. Yksilön yksityisyyttä kunnioitetaan sosiaalisena normina. Viimeisenä vuorovaikutusmallina on *objektivointi*. Vuorovaikutusta leimaa välinpitämättömyys, rutiinit ja tehtäväkeskeisyys. Toista saatetaan kritisoida, pilkata tai hänet jätetään huomioimatta. Yksityisyyttä vahingoitetaan.

2.4 Aika

Usein aikakäsitykset jaetaan lineaarisiin ja syklisiin. Lineaarinen aika on eteenpäin juoksevaa aikaa, jossa ovat menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Vanhainkodin asukkaalle ajan mieltäminen tällaiseksi voi olla ahdistavaa. Hänen on helppo kohdata menneisyys, mutta tulevaisuus, joka on kohta nykyisyyttä, muistuttaa kuoleman ja elämän päättymisen mahdollisuudesta (Golander 1995). Syklisellä ajalla tarkoitetaan luonnon omaehtoista aikaa: aurinko nousee, kipuaa lakikorkeuteensa ja vähitellen laskee taivaanrannan tuolle puolen noustakseen taas jälleen uudestaan. Kaikella on tuolloin aikansa: aika on kylvää ja aika on niittää (Julkunen 1989, 10-21). Kello käy syklisen ajan

tahtiin ja kellon mukaan on vanhainkodinkin vuorokausirytmii laadittu ruoka-aikoinen ja muine ohjelmiseen.

Vaikka vanhainkodin aika on suunniteltu kellon mukaan, ei siellä eletävä ja koettava aika asetu tavanomaisiin määritelmiin. Aika muodostuu rutiinien aikatauluista, etenkin ruokailuaikojen muodostamasta ajankulusta. On hetki ennen aamiaista, aika aamiaisen ja lounaan välillä jne. Ruokailujen ajat muodostavat osaston kellon, jota seurataan erityisellä huolellisuudella. Sen sijaan oikealla kellolla ei näytä olevan suurtakaan merkitystä (Liukkonen 1995, 362).

Laitoksessa koettavaa aikaa kutsun *laitosajaksi*. Tässä tutkimuksessa muodostui kolme keskeistä laitosajan hetkeä. Ensimmäinen aika on *aamuaika*, jonka aikana osasto saadaan päiväkuntoon. Aamuaika alkaa heräämisestä ja päättyy, kun viimeisetkin aamutoimet ovat suoritettu. Sen jälkeen alkaa *päiväaika*, jota kestää aamuajan lopusta siihen, kun ensimmäinen asukas ilmoittaa halunsa käydä yölevolle. Tästä alkaa *ilta-aika*. Ilta-aika päättyy, kun viimeinen asukas on nukahtanut. Ilta- ja aamuajan välissä on *yöaika*. Tämä tutkimus keskittyy vain kolmeen ensin mainittuun: aamu-, päivä- ja ilta-aikaan. Näille laitosajan jaksoille on vaikea ilmoittaa tarkkoja kellonlyömiä, ne alkavat ja päättyvät pikemminkin erilaisten toimintojen vaihtuessa.

Nämä kolme laitosajan jaksoa eivät ole hoitajille ja asukkaille samanaikaisia eivätkä samansisältöisiä. Esimerkiksi asukkaan aamuaika päättyy heti aamiaiseen. Hänet on saatettu päiväkuntoon, kun taas hoitajat vielä kunnostavat osastoa vuoteita sijailleen ja aamiaispöytiä korjailleen. Hoitajien aamuaika päättyy vasta heidän yhteiseen kahvitaukoonsa ennen lounaan valmistelua. Asukkaan ilta-aika alkaa ensimmäisistä toiveista päästä yöunille. Toisella asukkaalla se alkaa kohta päivällisen jälkeen, toisinaan jopa aiemmin, mutta useimmilla asukkailla vasta iltapalan alkaessa. Osastolla oli näet kirjoittamaton tavoite, että asukkaat aloittavat iltatoimensa vasta syötyään iltapalan. Hoitajien ilta-aika alkaa jo aiemmin, heti päivällisen jälkeen. Iltavuorossa on yleensä vähemmän työntekijöitä kuin aamuvuorossa, jolloin iltatöitä on pakko alkaa tehdä heti päivällisen jälkeen, jotta kaiken ennättää saada hoidetuksi.

Myös tekeminen eri ajanhetkinä on hoitajilla ja asukkailla hyvin erilaista. Hoitajille riittää työtä jokaiselle työtunnille ja -minuutille, mutta asukkaan tekeminen keskittyy aamu- ja ilta-aikoihin. Päiväaikaan hänellä ei ole muuta kuin ajan tuhlaamista ja ruokailujen odottamista. Vanhainkodin asukas käyttää aikaansa eletyn elämän muistelemiseen, toisten asukkaiden kanssa rupatteluun, hoitajien seurailuun sekä osaston sisäänkäynnin tarkkailuun (Golander 1995).

Laitosajan eläminen oli mielenkiintoinen kokemus, jossa normaalit ajan kokemistavat hämärtyivät. Aamu- ja ilta-aikaan aika tuntui kiitävän. Silloin osastolla oli runsaasti seurattavaa. Niin hoitajia kuin asukkaita liikkui käytävillä toimittaen askareitaan. Päiväaikaan ajantaju katosi: tuntui kuin kelluisi epämääräisessä ajattomuudessa, jossa eletään ikuista iltaa. Tällaista iltatunnelmaa loi auki oleva televisio, josta saattoi tulla esimerkiksi kotimainen elokuva. Osasto oli hiljainen ja rauhallinen. Käytävillä ei juuri ollut liikettä. Asukkaat istuivat oleskelutilassa tai viettivät aikaansa omassa huoneessa, ja hoitajat tekivät omissa tiloissaan töitään.

Kenttäpäiväkirjaani merkitsin kellonaikoja. On mielenkiintoista havaita, että aamu- ja ilta-aikaan kellonajat merkitsivät vähemmän. Niitä oli merkitty harvemmin ja väliajat olivat pitempiä, mutta päiväaikaan kellonaikoja oli kirjattu toisinaan jopa tiheämmin kuin tapahtumia ikään kuin siinä toivossa, että aika olisi jo mennyt suuren harppauksen eteenpäin. Ajan arvo ei olekaan vain sen pituudessa vaan siinä, miten aika on käytetty, ja millainen intensiteetti ja sisältö sillä on (Brown 1998, 93).

3 ETNOGRAFI KENTÄLLÄ

3.1 Osallistuvasta havainnoinnista

Antropologien keskuudessa alkunsa saanut etnografinen tutkimusote, joka on viime vuosikymmenien aikana saanut jalansijaa myös sosiologien keskuudessa, on kvalitatiivista tutkimusta. Se pyrkii sekä kuvailemaan että selittämään tutkittavaa ilmiötä tai (paikallis)kulttuuria. Tavoitteena on ymmärtää toiminnan merkitys (Spradley 1980, 5-6). Keskeisiä kysymyksiä ovat siis, mitä ihmiset tekevät ja miksi tekevät. Osallistuvassa havainnoinnissa korostuvat aineiston systemaattinen ja johdonmukainen kerääminen sekä intensiivinen vuorovaikutussuhde tutkijan ja tutkittavien välillä. Osallistuvaa havainnointia suorittavaa tutkijaa voi myös verrata tavalliseen ihmiseen, joka tarkkailee ja havainnoi ympäristöään voidakseen orientoitua siihen oikein (Grönfors 1982, 92-93).

Etnografista tutkimusotetta ei suomalaisessa vanhainkotitutkimuksessa ole liiemmin hyödynnetty, vaikka menetelmällä olisi paljon annettavaa (Jyrkämä 1997, 223). Tällainen tutkimusote vanhainkotitutkimuksissa olisi hedelmällinen siksi, että vanhainkodin arkisesta elämästä ja toiminnasta ei ole kovinkaan paljon tutkimustietoa. Ympäröivän yhteiskunnan ja vanhainkodin sisäpuolisen maailman välillä on syvä kuilu. Ulkopuolisen silmin elämä vanhainkodissa on melko vierasta ja monet käytänteet saattavat vaikuttaa jopa kummallisilta (Jorgensen 1989, 12-13).

Tämän tutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi osallistuva havainnointi oli luonteva valinta. Tavoitteena oli löytää niitä merkityksiä, joita asukkaat ja hoitajat antavat tehdäkseen jokapäiväisestä vanhainkotielämästä mielekkään. Merkitysten paljastaminen on mahdollista havainnoimalla yhteisön jäsenten välisiä vuorovaikutustilanteita ja vanhainkodin arkitodellisuutta asettumalla näiden jäsenten asemaan (Jorgensen 1989, 13-16; Lyman 1994, 155-156).

Myös fyysisen ympäristön havainnointi on oleellista. Tällä tavoin sain ensikäden tietoa. Minun ei tarvinnut tukeutua toisten, esimerkiksi haastateltavien, tulkintoihin. Kävin kylläkin keskusteluja tutkittavien kanssa ja näin tarkastelin heidän ja omien tulkintojeni yhteensopivuutta.

Havainnointimenetelmällä saattoivat tutkimukseen osallistua myös sellaiset henkilöt, jotka eivät muulla tavoin, esimerkiksi haastattelemalla tai kyselylomakkeita täyttämällä, olisi siihen kyenneet (Foster 1996, 58-59).

Korostan sitä, että osallistuva havainnointi on eräänlaista tapaustutkimusta. Ensisijaisesti tämä tutkimus pyrkii kuvailemaan, selittämään ja tulkitsemaan juuri tätä nimenomaista yhteisöä, näitä kahta vanhainkotosastoa. Antamani yleistyksen ja tulkinnat perustuvat - kuten lukija tulee havaitsemaan – todellisiin, inhimillisiin tilanteisiin ja todellisuuksiin (Jorgensen 1989, 17-23).

Etnografinen tutkimus on paljolti tulkintaa. Geertzin (1973, 20, 29) mukaan tulkinnat, jotka ovat oikeastaan vain tutkijan arvauksia, jäävät aina auki ja epätäydellisiksi. Ja vielä, mitä syvemmmälle kuvauksessa pyritään sitä epätäydellisemmäksi se jää. Tämäkin tutkimus on tutkijan tulkintaa ja vain yksi – toivottavasti myös hyvä – arvaus kahden perushoivaosaston arkielämästä eräessä suuressa vanhainkodissa keväällä 1998.

3.2 Tutkimuslupa

Virallinen tutkimuslupa myönnettiin tutkimukselle osana laajempaa ”Viestintäteknologia vanhainkodin arjessa” -projektia.¹ Ennen varsinaista kenttävaihetta tapasin vanhainkodin ylintä johtoa ja yhdessä kävimme läpi kunkin tahon toiveita ja tavoitteita tutkimuksesta ja osatutkimuksista. Tapaamisessa sovimme, millä osastoilla havainnointi suoritettaisiin. Vanhainkodin taholta suositeltiin osastoja, joilla myöhemmin suoritin kenttäjaksoni.²

Virallisen tutkimusluvan lisäksi tutkija tarvitsee epävirallisen tutkimusluvan, joka saadaan kentän eli tutkittavien taholta. Kenttä joko hyväksyy tai vastustaa tutkijan läsnäoloa (Grönfors 1982, 77). Itse koin saaneeni tällaisen epävirallisen tutkimusluvan vähitellen, kun läsnäolooni totuttiin. Kun saavuin ensimmäisen kerran osastolle, olimme sopineet esittelyn ruokailun yhteyteen. Tilanne oli hämmentävä, sillä kukaan asukkaista ei tuntunut edes kuuntelevan, mitä sanottavaa minulla oli. Kukaan ei ollut kiinnostunut minusta. Myöhemmin kun aloin käydä osastolla päivä toisensa perään,

¹ Tutkimuslupa myönnettiin laajempaan tutkimushankkeeseen, enkä ollut ainoa tutkija kyseisillä osastoilla, vaan samanaikaisesti suoritti myös Jyrki Jyrkämä havainnointityötään. Olimme usein samaan aikaan läsnä. Emme kuitenkaan ole keskustelleet havainnoistamme.

² Koska varsinainen tavoite koko projektille, mutta ei tälle tutkimukselle, oli hankkia vertailevaa aineistoa ja tietoa viestinnästä vanhainkodissa, oli kahden samantyyppisen osaston mukaanotto välttämätöntä. Omaa hankettani ajatellen yksi osasto olisi saattanut olla parempi vaihtoehto. Aineistoni on kuitenkin kerätty kahdella osastolla, mikä osittain pirstaloitti sitä. Osastojen samankaltaisuudesta johtuen olen käsitellyt aineistoni yhtenäisenä, kuin yhdeltä osastolta koottuna.

sain osakseni epäluuloisia katseita, kunnes vähitellen läsnäolooni totuttiin. Henkilökunnalle oli jo etukäteen selvitetty, millaista tutkimusta ja kartoitusta osastolla tullaan suorittamaan, joten he suhtautuivat saapumiseeni luontevasti: toiset uteliaammin, toiset vähemmän kiinnostuneesti.

Tutkimuslupaani liittyy ehkä tutkimukseni merkittävin eettinen ongelma. Tutkimuslupa myönnettiin eettisen lautakunnan päätöksellä, mutta varsinaisilta tutkittavilta, vanhainkodin asukkailta, ei kysytty halukkuutta tai suostumusta osallistumiseen. Menettely on tyypillinen ja muodollisesti oikein toteutettu. Asukkaat ovat myös tällaisissa asioissa riippuvaisia virkamiesten valinnoista ja päätöksistä. Tutkijana totesin, että osasto on silti asukkaiden koti, pysyvä asuinpaikka, ja koska heiltä en ollut saanut virallista tutkimuslupaa, tuli minun kunnioittaa erityisellä huolellisuudella heidän yksityisyyttään (esim. Schuster 1996; Fairhurst 1990, 108). Tämä päätös ohjasi konkreettisella tavalla tutkimuksen kulkua ja vaikutti kysymyksenasettelun täsmentymiseen. Saatoin liikkua julkisissa tiloissa, mutta yksityisiin tiloihin en hakeutunut. Havainnointijakson aikana vierailin kahdessa asukashuoneessa haastattelemassa asukasta.

Kuten jo totesin, oli ensimmäisenä päivänä pieni esittelytuokio ruokailun yhteydessä. Esittelin itseni ja kerroin syyn läsnäolooni. Yritin tehdä sen mahdollisimman selkeästi, lyhyesti ja rehellisesti ottaen huomioon kuulijani (Grönfors 1982, 78-79). Vain yksi asukas tuli tämän jälkeen luokseni juttelemaan. Hänkään ei osoittanut kiinnostusta hankettani kohtaan, vaan keskustelu liikkui pikemminkin hänen voinnissaan.

3.3 Kenttätyö

Etnografiselle tutkimusotteelle on tyypillistä vaihteellisuus. Koska osallistuminen on ennen kaikkea aktiivista tai passiivista osallistumista jokapäiväiseen elämään ja vuorovaikutustilanteisiin, muotoutuvat myös tutkimuksen kysymykset näiden kohtaamisten myötä (Foster 1996, 60-61). Sekä vaihteellisuus että tutkimuskysymysten täsmentyminen näytelivätkin kenttävaiheen aikana keskeisiä rooleja.

Ensimmäisillä kerroilla hahmotin kokonaisuutta. Kysyin, millainen osasto tämä on, mitä kaikkea täällä on ja tapahtuu. Millaisia tiloja täällä on? Entä millaisia ihmisiä täällä on mihinkin aikaan? Mitä kukin tekee? Millainen on vuorokausirytmisi? Muodostin yleiskuvan osastosta ja sen toiminnasta ja osastolla olevista ihmisistä (esim. Foster 1996, 60-61; Grönfors 1982, 87-90). Suoritin ikään kuin esittelykierroksia, jotka alkoivat suurista kokonaisuuksista ja lopulta päättyivät

yhä pienempiin yksiköihin. Tällaista kuvailevaa havainnointia tapahtuu koko kenttäjakson ajan eikä ilman sitä voi suorittaa muutakaan havainnointia, sillä se on kaiken havainnoinnin perusta. Kuvaus ei sisällä lainkaan arviointeja eikä minkäänlaista tiivistelyä, vaan siitä pyritään luomaan niin kaikenkattava ja yksityiskohtainen kuin mahdollista (Keith 1988, 213-217; Spradley 1988, 73-84).

Muutamien kertojen jälkeen huomasin, että havainnointi toistaa itseään. Tiesin jo suurin piirtein, miten päivät kuluvat, miten asukkaat viettävät aikaansa ja millaiselta hoitajien työ vaikuttaa. Olin luonut yleiskuvan vanhainkodin arkielämästä. Olin ensimmäisen, kuvailevan havainnointivaiheen (*descriptive observation*) lopussa (Keith 1988).

Tässä vaiheessa olin melko turhautunut ja uskoni havainnoinnin onnistumiseen väheni. Tein pienimuotoisen havaintojen analyysin, jonka myötä itse tutkimusongelma täsmentyi.

Ensimmäiseksi totesin, että havainnointiin käytettävissä olevan ajan puitteissa minun on mahdollista havainnoida vain vanhainkodin julkisista tiloista käsin. Alun alkaen tavoitteenani oli kartoittaa kaikki vanhainkodin tilat, käytävistä ja kansliasta aina asukashuoneisiin ja kylpytiloihin saakka. Päädyin rajamaan havainnoitavia tiloja edelleen niin, että ne olisivat kohtalaisen pieniä ja niissä tapahtuisi mahdollisimman paljon. Tarkasteltuani aineistoani näiden kriteerien perusteella päädyin jo mainittuihin kolmeen tilaan: oviin, käytäviin ja istumapaikkoihin.

Grönfors (1982) kehottaakin etnografista tutkimusotetta käyttäviä muotoilemaan tutkimusongelman niin avoimeksi ja joustavaksi, että sitä voi uudelleen täsmentää tutkimuksen edetessä ja että kiinnostavat ja yllättävät löydöt voivat vaikuttaa siihen. Havainnointi sai taas uutta sisältöä ja mielekkyyttä, kun pyrin havainnoimaan uudelleen muotoiltujen kysymysten perusteella. Kaikkea toimintaa ja osallistumista ohjasi siis valinnan kohde. Tällaista kenttätyön vaihetta kutsutaan kohdistetuksi havainnoinniksi (*focused observation*), jonka aikana tutkija kirjoittaa yhä enemmän teemoittain ja määrittelee hypoteeseja (Keith 1988, 219-220; Spradley 1988, 107-111).

Keith (1988) kutsuu havainnoinnin viimeistä vaihetta valikoivan havainnoinnin vaiheeksi (*selected observation*), jolloin tutkija erilaisuuksien ja poikkeavuuksien avulla hakee tukea jo muotoutuneille hypoteeseilleen. Hän keskustelee informanttien kanssa tulkinnoistaan (Keith 1988, 216,220-221; Spradley 1989, 128). Tämän tutkimuksen aikana hypoteesien varmentamista helpottavia informantteja oli muutamia.

Kenttäpäiväkirjaani kirjoitin kaikkien nähden. Istuin aina kynän ja vihkon kanssa. Aloitin aina kirjoittamalla havaintopaikan ja -ajan sekä läsnä olevat ihmiset. Tämän jälkeen pyrin mahdollisemman huolellisesti merkitsemään muistiin, mitä tapahtui, milloin ja missä, keitä tuli tai lähti pois, mitä kukin teki tai sanoi. Muistiinpanoissa on runsaasti myös omia tuntemuksiani, ajatuksiani ja tunteitani. Onhan tutkijan kokemusmaailma myös arvokasta aineistoa. Toisinaan kirjoitettavaa oli runsaasti, toisinaan ei ollut muuta kirjaamista kuin kellonajat.

Aineistoni muodostuu pitkälti lyhyistä tilanteista. Strandell (1995, 24) kutsuu oman aineistonsa tilanteita vuorovaikutusepisodeiksi, jotka ovat tapahtumakulkuja rajatussa paikassa ja ajassa ja jossa on tietyt läsnäolijat. Myös omasta aineistostani voi selkeästi erottaa tällaisia episodeja, joille on tyypillistä alun ja lopun helppo erottaminen. Aineistoni valossa vanhainkotielämä näyttäytyy hyvin katkonaisena. Episodit eivät seuraa jouhevasti toisiaan, vaan niiden väliin muodostuu (ajallinen) katkos. Tästä syystä aineistoni on sangen fragmentoitunut.

Havainnointijakson loputtua purin kenttäpäiväkirjani tiedostoiksi, joita analysoin lajittelemalla ja luokittelemalla. Havainnoinnin aikana täsmentynyt tutkimusongelmani ohjasi aineiston analyysia: luokittelin aineiston ovi-, käytävä- ja istumapaikkakohtauksien mukaan eli muodostin kolme erillistä aineistoa, joita analysoin. Tämän jälkeen tarkastelin kutakin aineistoa erikseen. Kunkin aineiston sisällä jaottelin episodit edelleen sen perusteella, keitä oli läsnä, missä he olivat ja mitä tapahtui. Esimerkiksi kokosin yhteen kaikki asukashuoneiden ovilla tapahtuneet episodit yhdeksi aineistoksi, jonka sisällä etsin eroja ja yhtäläisyyksiä. Lisäksi muodostin omat aineistot sekä ruokasalin ovista että osaston sisäänkäynnistä. Järjestin tapahtumat myös kellonaikojen mukaan, jolloin myös ajan vaikutus oli havaittavissa. Tämän jälkeen etsin eroja ja yhtäläisyyksiä episodien välillä. Lisäksi kokosin oman aineiston kaikista aisti- ja tunnekokemuksistani voidakseni selkeämmin havaita omien tuntemusteni ja kokemusteni sijainnin aineistossa.

Aineisto ja lukemani kirjallisuus ovat käyneet tiivistä vuoropuhelua; havainnot ovat luonnollisesti suodattuneet kirjallisuudesta saatavien esimerkkien tarjoaman paradigman mukaisesti, mutta toisaalta juuri havainnot ovat määränneet käytettävän teorian. Usein on käynyt niin, että havainto ja siitä itse muodostettu hypoteesi ovat saaneet tukea jälkikäteen muiden tutkijoiden havainnoista.

Etnografisessa tutkimusotteessa on aina huomioitava, että havainnot, aineisto ja analyysi ovat aina tutkijan tulkintoja, ”...suodattuneet tutkijan tulkitsevien linssien läpi...” (Foster 1996, 59). Ne kantavat mukanaan tutkijan arvoja, elämäkokemusta ja näkemyksiä. Tavoitteeni on ollut kirjoittaa

siten, että lukijalle selviää perustelut tulkinnalle, jolloin hän itse voi arvioida tulkinnan luotettavuutta.

3.4 Tutkijan roolini vanhainkodissa

Vanhainkotimaailma oli minulle ennestään tuttu, sillä olin työskennellyt useita työrupeamia niin kunnallisissa kuin yksityisissäkin vanhainkodeissa sijaisena hoitotyön tehtävissä.

Vanhainkotielämän tuttuus osoittautui hyödylliseksi, sillä orientoituminen osaston toimintatapoihin ja arkielämään kävi varsin nopeasti. Tämä puolestaan helpotti havainnointia siten, että melko pian saatoin hahmotella tutkimuksellisesti mielenkiintoisia kysymyksiä ja hypoteeseja. Ilman aiempaa työkokemusta minulta olisi mennyt huomattavasti pidempään, ennen kuin olisin hahmottanut kokonaiskuvan osastoista (Mäkelä 1990, 52).

Tutkijana oleminen tutussa ympäristössä askarrutti minua jo ennen havainnointijakson alkamista:

Tutkijan tulee löytää riittävän joustava ja mieluisa paikka vanhainkodin sosiaalisessa kentässä. Vanhainkodin arjessa ulkopuoliset ovat harvinaisuuksia, joten heihin kiinnitetään poikkeuksellisen paljon huomiota. Kaikesta aiheuttamastaan hälystä huolimatta tutkija pyrkii tulemaan mahdollisemman huomaamattomaksi.

Tuota kirjoittaessani en osannut aavistaa, ettei mitään hälyä synny. Minuun kyllä kiinnitettiin huomiota, mutta hälystä ei voi puhua. Osastolla poikkesi yllättävän paljon osaston ulkopuolisia ihmisiä: vieraita ja ennen kaikkea talon muuta henkilökuntaa, kuten kirjastonhoitaja, askartelunohjaaja ja huoltomiehiä. Heidän puuhiaan ja menemisiään seurattiin tarkkaan, mutta heille ei juuri puhuttu, ellei osastolle saapuja ollut aktiivinen aloitteentekijä. Ei siis ihme, ettei minunkaan läsnäoloni osastolla herättänyt liiemmin huomiota. Löydän merkinnän ensimmäiseltä päivältä, jossa totean:

Täällä minua ei niin vaan noteerata. Ehkäpä asukkaat ovat huonokuntoisempia kuin toisella osastolla.

Vielä tässä vaiheessa yritin löytää mielekkään syyn kohtelulleni, sillä luulin ja toivoin vielä, että tilanne muuttuu, mutta jatkossakin muistiinpanoissa lukee pääosin vain tervehtimistilanteita.

Roolini tutkijana oli toisenlainen kuin aikaisemmin työntekijänä. Asetuin nyt asukkaiden rinnalle, heidän asemaansa:

Täällä oloon on toisenlaista orientoitua, kun kohtaa nämä asukkaat aikuisina ihmisinä eikä hoidettavina.

Muistinpano on ensimmäisiltä kerroilta ja pohdin sitä, että hoitajana olin kokenut asukkaat ja myös kohdellut heitä ensisijaisesti työni kohteina.

Tolonen puhuu välitilasta, johon tutkija saattaa ajautua tutkiessaan itselleen ennestään tuttua ympäristöä tai paikalliskulttuuria, joka tutkimuksen myötä näyttäytyy tutkijalle vieraana ja outona. Välitila muodostuu tuttuuden ja vierauden väliin (Tolonen 2001, 44-47). Minäkin tunnistin välitilan. Tuttuus pohjautui aiempiin työkokemuksiin. Vieraus muodostui ymmärryksestä, että vanhainkodissa asuu aikuisia ihmisiä, joilla on takanaan pitkä elämä kokemuksineen, taitoineen ja elämänviisauksineen. Tämä välitila kuitenkin helpotti monella tapaa havainnointia. Tutkijana sain ikään kuin uudet silmälasit, joilla katsella laitoksessa elettyä elämää. Välitila helpotti myös sanoutumaan irti tilanteista, joissa hoitajan ja asukkaan erilaiset näkemykset olivat vastakkain.

Tutkijana kohtasin vanhainkodin osaston uudella tavalla. Jo pelkät aistikokemukset olivat voimakkaita. Haistoin toisinaan virtsan hajun leijumassa osastolla. Toisinaan taas osastolla tuoksui ihanasti ruoka. Kuulin pesukoneiden jyskytyksen, kuulin ovien takaa avunhuutoja. Näin nuokkuvia asukkaita päiväsalissa, aistin levottomuutta, tylsistymistä ja ilahtumista, koin piinaavan pitkästyksen ja uneliaisuuden. Tällaiset kokemukset tekivät havainnoinnista raskasta: yleensä jo kolmen neljän tunnin havainnointirupeman jälkeen olin niin väsynyt, että lähdin osastolta. Asukkaat kuitenkin elävät tällaisessa aistimaailmassa päivästä toiseen (esim. Fairhurst 1990, 109).

”Kortistosta varmaankin”

Aloitin varsinaisen havainnointijakson yrittämällä asettua asukkaiden asemaan. Tein samaa mitä hekin eli istuin tuolille. Minulla oli jatkuvasti esillä kynä ja vihko, johon kirjoitin kaikkien nähden muistiinpanojani. En yrittänyt aktiivisesti luoda puheyhteyttä tai muulla tavoin tutustua asukkaisiin. Se ei yksinkertaisesti tuntunut luonteelta. Istuin ja olin hiljaa. Katselin ja kuuntelin, mitä ympärilläni tapahtui tai ei tapahtunut. Pääasiassa mitään ei tapahtunut.

Asukkaat kulkivat ohitseni, nyökkäsivät ja hymyilivät. He eivät ensimmäisten päivien aikana pysähtyneet juttelemaan tai kysymään, mitä teen, eikä suurin osa tehnyt sitä koskaan. Pääasiassa olin yhteisessä oleskelutilassa, joka kuului vanhainkodin julkisiin tiloihin. Tilassa siis vieras ihminen kohdattiin kuten julkisissa tiloissa tavataan vieraat ihmiset kohdata. Ihmiset eivät juuri

heittäytyä juttusille toistensa kanssa, vaan ovat kuin toista ei olisikaan. Tällaiset huomiotta jättämiset lisäsivät oleskelutilan odotustilamaista vaikutelmaa, joka muodostui jo sisustuksen perusteella.

Suurin osa asukkaista antoi tutkijan olla rauhassa, kirjoitella vihkoon ja istuskella heidän kanssaan oleskelutiloissa sen enempiä siihen puuttumatta. He eivät koko kenttäjakson aikana osoittaneet minkäänlaista mielenkiintoa tutkijaa kohtaan, joka sivuutettiin täysin.

Asukkaiden suhtautuminen aiheutti epävarmuuden ja epämukavuuden tunteen. Mietin pitäisikö minun tehdä aloite tutustumisesta vai ei. Päädyin jälkimmäiseen vaihtoehtoon. En ottanut aktiivisen tutustujan roolia, omaa epämukavuuttani lieventääkseni odotin avoimempaa hyväksyntää olemassaololleni. Jos joku antoi pienenkin vinkin tutustumishaluistaan, olin kyllä valmis omalta puoleltani, mutta tungetella en halunnut. Niinpä minulle pääosin muodostui hyvin passiivinen rooli. Tai voisin sanoa, että olin kuin yksi heistä: tein samoja asioita kuin hekin, mikä merkitsi pääasiassa istumista hiljaa joko oleskelutilassa tai käytävän varrella. Siinä erosin heistä, että kirjoitin kenttäpäiväkirjaani koko ajan.

Tämän pääjoukon lisäksi oli kahdenlaisia muita asukkaita: niitä, jotka tulivat luokseni juttelemaan, ensisijaisesti kertomaan itsestään ja ehkä vähän kuulemaan ja kyselemään minustakin jotain, ja toiseksi niitä, jotka suhtautuivat (ainakin aluksi jos ei aivan koko aikaa) minuun epäillen, jopa vihamielisesti. Seuraava ote kertoo, kuinka luontevasti ennakkoluulottomasti suhtautuva asukas alkaa puhua itsestään minulle:

Pyörätuolissa istuva nainen tuli luokseni juttelemaan. Hän kertoi, ettei hänellä ole muita tulevaisuuden suunnitelmia kuin syödä pullaa ja juoda kahvia jossain metsän reunassa kesällä (tässä lähellä).

Keskustelu jatkuu samaan tyyliin: nainen kertoo toiveistaan ja elämästään. Tällainen avomielinen suhtautuminen tuntui minusta luonnollisesti hyvältä. Toisaalta olin melko hämmentynyt ja pohdin, mitä minun pitäisi vastata. Hänen sanansa koskettivat minua, mutta en osannut ilmaista liikutustani hänelle. Toivoin, ettei hän sitä odottanutkaan, että hänelle riitti minun läsnäoloni ja haluni kuunnella.

Yleensä vanhainkodin asukas kaipaa juuri kuuntelijaa. Hän haluaa kertoa itsestään, eletystä elämästään, toiveistaan ja unelmistaan, pettymyksistään ja huolistaan. Hoitajilla on usein liian kiire pysähtyä juttelemaan ja ennen kaikkea kuuntelemaan (Liukkonen 1995, 364). Ei siis ihme, että

puheliaimmat asukkaat tulivat minun luokseni rupattelemaan ja kertomaan itsestään. Voi olla, että luokseni olisi ollut vielä helpompi tulla, jos minulla ei olisi ollut vihkoa ja kynää, vaan olisin istunut ikään kuin tyhjän panttina osastolla (vrt. Hietanen 1999, 43-47).

Kohtaamisissa asukkaiden kanssa oli aistittavissa ystävällisyyttä, lämpöä ja myötätuntoa. Koska kohtaamiset tapahtuivat oleskelutilassa – vanhainkodin julkisessa osassa – saattoi yksityisyyden tarpeen havaita vaistomaisesti äänen hiljentämisestä ja lähemmäksi siirtymisestä. Tällä tavoin oli mahdollista muodostaa ikään kuin pieni suljettu yksityisen saareke keskelle julkista.

Tällaisten avoimen ystävällisesti suhtautuvien asukkaiden kanssa kanssakäyminen jatkui läpi kenttäjakson samankaltaisena. Tuttavuudet eivät kuitenkaan syventyneet ja muuttuneet läheisemmiksi. Esimerkiksi milloinkaan ei tullut tilannetta, että minulta olisi pyydetty suurempia palveluksia. Sen sijaan pieniä avunpyyntöjä esitettiin:

Rauhakin tulee kelkalla, tervehtii ja pyytää minua oikaisemaan villatakin kaulusta. Olen ilahtunut ja teen parhaani. Rauha jatkaa matkaansa.

Koin tällaiset avunpyynnöt ja toiveet huomionosoituksina. Vastaavanlaisia tilanteita oli kuitenkin hyvin vähän. Toisinaan myös oma tietämättömyyteni osaston toimintatavoista aiheutti ongelmia avunpyyntötilanteissa:

Mies pyörätuolissa, Tauno, huutelee hoitajaa. Käyn katsomassa mitä hoitajat tekevät. Taunolla ei ole kuulemma mikään hätä. Tauno jää odottelemaan.

Tilanne hämmensi minua. Tiesin kyllä omien työkokemusteni perusteella, että osastoilla voi olla asukkaita, jotka toivovat apua ja joilla on jokin täsmentämätön hätä, joka ei kuitenkaan vaadi erityisiä toimenpiteitä. Mutta samalla tajusin myös, että asukkaalla oli aidosti asiat huonosti. Olin neuvoton ja samalla kauhistunut siitä, kuinka yksin tuo mies jäi. Minäkään en osannut auttaa, en voinut luvata, että kohta hoitaja tulee. Mies lienee ollut aiemminkin vastaavassa tilanteessa, koska hän jäi paikoilleen. Tällaiset epäonnistumiset avunannossa ohjasivat osaltaan minua passiivisuuteen. Pelkäsin sotkevani normaalin päiväjärjestyksen liian innokkaalla mukaan menolla ja auttamisella. Niinpä tyydyin istumaan hiljaa asukkaiden kanssa oleskelutilassa.

Ne asukkaat, jotka suhtautuivat minuun epäluuloisesti, antoivat sen myös useimmiten tulla ilmi. Tällaisia kielteisesti suhtautuvia asukkaita oli vain muutama. Erään naisasukkaan käyttäytyminen on erinomainen esimerkki siitä, miten tilanne useimmissa tapauksissa kehittyi. Tämän naisen

käyttäytymisestä opin paljon, eivätkä tilanteet jatkossa päässeet kehittymään näin pahoiksi. Seuraava ote on ensitapaamisestamme. Olen tullut oleskelutilaan, jossa eräs rouva jo istuskelee, ja istahdan hänen vieressään olevalle tuolille. En ole aiemmin kiinnittänyt huomiota hänen tapansa suhtautua minuun, mutta nyt se käy selväksi:

”Älkää istuko niin lähellä minua. Minua rasittaa uudet ihmiset. Olen tottunut tuohon tuttuun lähellä olevaan.”

Olen ensimmäistä päivää osastolla ja intoni tutustua asukkaisiin on suuri. Niinpä naisen sanat ovat kuin piiskan sivallus. Vielä iltpäivällä kuulen samaisen asukkaan purkavan huoliaan hoitajalle:

Hoitaja: ”Oletko tyytyväinen?”

Asukas: ”Olen, mutta tuon ulkopuolisen häiritseminen...”. Lopusta en saanut selvää.

Ehkäpä oli onni, etten kuullut mitä hän sanoi, mutta tuona iltana lähdin osastolta pahoilla mielin. Tajusin, että jo viereiselle tuolille istuminen voi olla liian tungettelevaa. Episodi oli merkittävä löytö kysymyksenasetteluani ajatellen. Oivalsin, mikä merkitys tietyllä istumapaikalla asukkaille oli. Istumapaikka oli yksityinen tila muutoin niin julkisessa oleskelutilassa, eikä tuota yksityisyyttä sopinut vahingoittaa.

Tämäntapaisten törmäysten jälkeen tajusin, mikä on paikkani tutkijana osastolla. Koska tavoitteena oli tehdä osallistuvaa havainnointia, ei toimintatutkimusta eikä piilohavainnointia, en jatkossa tehnyt aloitteita kanssakäymiselle, vaan odotin yhteydenottoa asukkaiden taholta. Minusta tuli siis ”sihteeri”:

Mies rollaattorin kanssa tulee huoneestaan, kulkee ohitseni ja toteaa: ”Aina se sihteeri vaan kirjoittaa.” (Mies) istuu viereeni, mutta jatkaa kohta ruokasaliin päin.

Ehkäpä nämä kolme tapaa reagoida läsnäolooni – huomiotta jättäminen, epäily ja avoin hyväksyntä – kertovat ensisijaisesti tavoista suhtautua uusiin ihmisiin ja tilanteisiin. Silti ne nostivat yllättävän voimakkaita tunteita, koska olin uudessa ja hämmentävässä tilanteessa. Niinpä eräänä iltana en enää kyennyt olemaan vain vaitonainen sihteeri, vaan puutuin keskusteluun, joka käsitteli oloani osastolla. Päiväkirjaotteen olen kirjoittanut kotimat kallani bussissa:

Lopuksi Tilda Mäki ja Rauha Jokinen ihmettelivät kuka oikein olen.

”Kortistosta varmaankin”, totesi Tilda. En voinut olla avaamatta suutani ja kertomatta kuka olen ja mistä ja mitä teen täällä osastolla. Silloin alkoi tulla puhetta.

Katkeransävyisesti Mäki kertoi erinäisiä ikäviä asioita ja tapahtumia lastensa ja muiden sukulaistensa elämästä. Samalla hän purki tyytymättömyyttään vanhainkodin oloihin. Kuulemma työntekijät, sekä hoitajat että lääkärit, vaihtuvat jatkuvasti, ruokailu ja ruoka ”ovat mitä ovat”. Lopuksi Mäki totesi: ”Te tulette ja näette vain pinnan”. Rauha Jokinen puolusti hyväätahtoisuutta, oli muun muassa antanut jokaiselle poislähtevälle hoitajalle satasten. Hänellä on ollut seitsemän lasta, mies on ollut yksityisyrittäjä ja lisäksi Rauha on hoitanut äitinsä hautaan saakka. Hän on nähnyt nälkävuodet ja kapinat. Rauha täyttää elokuussa 93 vuotta. Tunnemuuri erityisesti Tilda Mäen suhteen alkoi murtua. Ehkäpä Mäki lopultakin hyväksyy läsnäoloni, vaikka aluksi osoittikin selkeästi minun aiheuttavan hänelle häiriötä.

Tämä rohkaistuminen itseni puolustamiseen laukaisi tilanteen. Tästä eteenpäin ei Tilda Mäki ollut enää epäluuloinen ja epäkohtelias, vaan tuli mielellään juttelemaan ja purkamaan mieltään luokseni. Lopulta hänestä ja Rauha-rouvasta kehkeytyivät parhaat informanttini asukkaiden puolelta.

Myös muistiinpanoni heijastavat asukkaiden ja minun välisiä suhteita. Sain osastoilta asukaslistat nimineen ja syntymävuosineen, ja lisäksi asukkaiden nimet olivat asukashuoneiden ovissa. En kuitenkaan opetellut tällä tavoin nimiä, vaan asukkaiden nimet painuivat mieleen ainoastaan silloin, jos asukkaat itse kertoivat nimensä tai he kertoivat toistensa nimiä minulle. Koin muulla tapaa nimien opetteluun asukkaita loukkaavana:

Kun otan selvää, missä kukin asukas asuu, tuntuu vähän omituiselta, aivan kuin tekisi jotain väärää asukkaita kohtaan tuolla lailla salaa urkkimalla.

Niinpä toisinaan aineistossani on henkilön nimi, jopa koko nimi ja toisinaan olen kuvaillut asukkaita heidän vaatteidensa tai käyttämiensä apuvälineiden avulla.

Kohtaamisia henkilökunnan kanssa

Osastojen työntekijöille oli etukäteen kerrottu tutkimuksesta ja heiltä oli myös kysytty halukkuutta osallistua siihen. Työntekijät olivat siis orientoituneet tulooni. Heidän kanssaan myös sovin, kuinka esittelytuokio järjestetään. Tuosta esittelytuokiosta eteenpäin kanssakäymiseni hoitajien kanssa oli melko satunnaista. Puolin ja toisin koimme, ettei toisen työrauhaa sovi häiritä.

Kenttäpäiväkirjassani on tuon tuostakin merkintöjä, joissa kuvaan hoitajien työkiireitä:

Hoitajaa menee ja tulee; 4 aamuvuorossa.

Kauheasti kaikkea pientä sutinaa ja tapahtumaa.

Kello kahdeksan (illalla) ja täysi hulina päällä.

Työntekijöiden kiire sai minut siis pysymään sivussa. Enhän missään tapauksessa halunnut olla tiellä ja vaivana (Fairhurst 1990, 105). Kun hoitajilla oli rauhallisempaa, he tulivat usein vaihtamaan pari sanaa. He kävivät myös selvittämässä syytä kiireeseen tai muuten poikkeuksellisiin oloihin.

Kaija-hoitaja kertoi, että enää on vain kaksi asukasta huonepalvelussa. Tauti kiertänyt sekä hoitajat että puolet asukkaista.

Myös hoitajat soivat minulle työrauhan. Seuraava ote on tilanteesta, jossa istuskelen viehättävässä vierashuoneessa kaikessa rauhassa:

Hoitaja avasi oven, pyysi anteeksi ja lähti pois. Mitä lie etsinyt?

Suhtauduimme toisiimme nimenomaan työorientaatiosta käsin. Kumpikin osapuoli antoi toiselle hänelle kuuluvan työrauhan. En muodostanut hoitajille uhkaa, koska mielenkiintoni ei kiinnittynyt heidän työhönsä ja sen suorittamiseen, vaan asukkaiden elämään ja tekemisiin. Heille ei muodostunut tarvetta selitellä tekemisiään tai korjailla minun tulkintojani.

Hoitajien kanssa siis useimmiten vaihdettiin vain pari sanaa silloin tällöin. Vähitellen aloin kuitenkin toivoa hoitajien taholta lähempää tuttavuutta:

Hoitajat tulivat päiväkahveilta omasta huoneestaan. (Milloinkahan he tarjoavat minullekin?)

Koska päivät osastolla olivat pitkästyttäviä ja yksitoikkoisia, toivoin työntekijöiden taholta helpotusta tilanteeseen. Minulle tällainen helpotus, kahville kutsu, aikanaan suotiin, mutta myös asukkaat kärsivät päivästä toiseen yksitoikkoisuudesta. Heille suodaan harvemmin vaihtelua ja jos vaihtelua on, niin sekin on kaikille samaan aikaan ja samanlaista.

Keskustelut hoitajien kanssa koskettelivat pääasiassa heidän työtään, siinä tapahtuneita muutoksia viime vuosina ja viimeaikaista yleisönosastokirjoittelua³:

Tuovin (hoitajan) kanssa juttelimme EU-direktiiveistä jotka vaikuttavat vanhainkotien arkielämään. Esimerkiksi keittiötyöt: ruokien lämpötilan mittaaminen. Sitten juttelimme

³ Keväällä 1998 käytiin Helsingin Sanomien mielipidepalstalla kiivasta keskustelua vanhusten ja vuodepotilaiden hoidon laadusta pitkäaikaisosastoilla.

Tuovin työasioista. Hän viihtyy täällä hyvin ja saattaa olla, että hän on täällä eläkepäiviin saakka.

Hoitajan kanssa juteltiin. Kertoi olleensa kaksikymmentäviisi vuotta. Nähnyt parempiakin päiviä täällä. Pohti, ettei täällä ole niin huonosti kuin tiedotusvälineet antavat ymmärtää. Ehkä Koskelassa, siellä on kroonikko-osastoja. Kesällä kuulemma menevät iltapäivisin ulos, siksi kahvit juodaan lounaan yhteydessä.

Toisinaan myös itse hakeuduin hoitajien juttusille, kun mieltäni askarrutti jokin asia. Muutamista hoitajista muodostui minulle informantteja, joilta saatoinkin kysyä esimerkiksi heidän mielipidettään oman tulkintani osuvuudesta. Pääosin kanssakäyminen oli siis satunnaista ja asioihin pitäytyvää. Toisinaan minusta kuitenkin tuntui, kuin hoitajat olisivat halunneet liittoutua kanssani. Seuraava esimerkki valaiskoon asiaa:

Hoitaja haki Katariinan pois, joka valitti hoidosta. Hoitaja iski minulle lähtiessään silmää.

Tällaiset tilanteet olivat kiusallisia. Ymmärsin hoitajia, mutta myös asukkaita. En luonnollisestikaan voinut mennä hoitajan silmäniskupeliin mukaan, vaan sanouduin siitä hienovaraisesti irti. Halusin pysyä puolueettomana tilanteissa, joissa asukkaalla ja hoitajalla oli erilaiset näkemykset. Säilytin koko havainnointijakson ajan neutraalin suhtautumisen hoitajiin ja heidän työhönsä ja pysyin tutkijan roolissani (Tolonen 2001, 53-54).

4 VANHAINKOTI

Vuosia sitten kuljin bussilla reittiä, jonka varrella näin ryhmän keskenään samanlaisia vanhoja taloja. Talot muodostivat viihtyisän kokonaisuuden laajoine puistoalueineen. Puistossa kasvoi vanhoja koivuja ja sitä halkoi hiekkatie. Talot näyttivät jollakin tapaa julkisilta rakennuksilta, mutta kuitenkin en ollut täysin varma asiasta. Talot olivat kolmikerroksisia punatiilitaloja, joissa oli tuuletusparvekkeet talojen päädyissä. Parvekkeiden vähyydestä ja sijainnista päätin, että kyseessä on ehkä sairaala.

Kerran pimeän aikaan huomasin, että jokaisen talon jokaista kerrosta halkaisi pitkä suora käytävä. Olin varma, että talot olivat jonkin kaltaisia laitosrakennuksia. Onhan pitkä suora käytävä ollut jo vuosikymmeniä tyypillinen piirre julkisten rakennusten suunnittelussa (Eräsaari 1995, 137-148). Kun olin lähdössä ensimmäiseen tapaamiseen vanhainkotiin ja etsin sitä kartalta, loksahivat palat kohdalleen. Paikka oli sama. Ne punatiiliset rakennukset muodostivat yhden Helsingin kaupungin suurimmista vanhainkodeista.

Helmikuussa 1998 astelin ensi kertaa vanhainkodille päin aloittaakseni havainnoinnin. Vanhat puut humisivat pakkasessa ja keskellä pihapiiriä oli iso lintulauta jyvineen, rasvapalloineen, talitintteineen ja punatulkuineen. Rakennuksia oli enemmän kuin olin aavistellut: kahdeksan sairas- ja vanhainkotiosastorakennusta ja lisäksi monitoimikeskus. Parkkipaikan kupeessa olevan opastaulun avulla löysin reitin määränpäähani.

4.1 Tilat ja ihmiset

Osastojen tilat

Talot on erotettu toisistaan suurin kirjaintunnistein, jotka on kiinnitetty talojen päätyihin ja ulkovieneen. Jokaisessa talossa on kolme osastokerrosta. Kukin osasto on nimetty talon kirjaimen ja kerroksen mukaan. Kun ulkoa astuu sisälle, on edessä portaikko ylös- ja alaspäin. Ylöspäin noustaessa on tasanne, josta on sisäänkäynti osastolle. Pariovet ovat maitolasia, ja vain toinen ovista on auki toisen ollessa pääsääntöisesti kiinni.

Jokaisen osaston sisäänkäynti on samankaltainen. Vaikutelma on hyvin sairaalamainen. Vaikutelmaa on pyritty lieventämään itse tehdyin tervetulokyltein, jotka näyttävät ennemminkin työntekijöiden kuin asukkaiden aikaansaannoksilta.

Kun ovesta astuu sisään, avautuu näkymä oleskelutilaan (ks. pohjapiirustukset s. 31-32). Oven vieressä on pieni naulakko, johon tulija voi jättää ulkovaatteensa. Tätä naulakkoa käytettiin havainnointijakson aikana sangen harvoin. Asukkaiden vierailloille oli tapana mennä asukashuoneeseen ulkovaatteineen ja hoitajilla oli omissa tiloissaan vaatteiden säilytystilat. Vain koko osastoa tapaamaan tullut jätti vaatteensa tuohon naulakkoon.

Osaston ovi on keskellä pitkää käytävää. Sisääntulon läheisyydessä ovat kaikki osaston keskeiset tilat: oleskelutila, kanslia, ruokasali, jakelukeittiö ja hissi. Sain vaikutelman, että näistä tiloista on muodostunut osastolle ikään kuin selkeä keskus, jota ympäröi asukashuoneista, pesutiloista ja työntekijöiden tiloista muodostuva periferia (Strassoldo 1993, 31-34). Osaston keskuksessa tai sen lähetyvillä näytti tapahtuvan kaikki se mielenkiintoinen ja näkemisen arvoinen, mitä ylipäätään vanhainkodin osastolla tapahtui. Itsekin vietin suurimman osan havainnointiajastani juuri keskuksessa sijaitsevassa oleskelutilassa.

Toinen oleskelutila osastolla B on toisessa päässä osastoa, ja se on selvästi rauhallisempi ja vähemmän käytetty. Osastolla A on toisen oleskelutilan sijasta vierashuone, joka sijaitsee rauhallisella paikalla osaston päädyssä. Yhdestä asukashuoneesta on sisustettu vierashuone, johon asukkaat voivat vetäytyä rauhassa keskustelemaan vieraidensa kanssa. Vierailloille oli myös mahdollisuus yöpyä tässä huoneessa. Kaikilla asukkailla ei ollut yhden hengen huonetta, vaan muutamat asuivat jopa neljän hengen huoneessa. Vierashuoneita käytettiin kuitenkin erittäin vähän: havainnointijakson aikana en huomannut niitä käytettävän kertaakaan. Vaikka tavoite on hyvä, niin käytännössä vierashuone mielletään muodolliseksi ja julkiseksi tilaksi, mikä vähentää halukkuutta käyttää huonetta seurusteluun läheisten ihmisten kanssa (Willcocks, Peace & Kellaher 1998, 82).

Käytävältä lähtevät ovet asukashuoneisiin, kylpy- ja WC-tiloihin, työntekijöiden sosiaalisiin tiloihin, huuhteluhuoneisiin ja muihin välttämättömiin varasto- ja huoltotiloihin. Ovet ovat yleensä kiinni, paitsi kanslian ovi, joka on auki aina, kun kansliassa on työntekijä.

Osastot A ja B ovat alun alkaen olleet pohjaratkaisultaan samanlaiset, mutta osasto B on saneerattu siten, että lähes kaikille asukkaille on järjestynyt oma huone. Osastolla on vain kaksi kahden hengen

huonetta. Osastolla A on puolestaan kymmenellä asukkaalla oma yhden hengen huone. Kolmen hengen huoneita on viisi ja neljän hengen huoneita kaksi, joten osaston 33 asukkaasta peräti 23 asukasta jakaa huoneen toisten asukkaiden kanssa.⁴

WC- ja kylpytiloja oli lisätty osastolla B remontin yhteydessä siten, että kahdella asukashuoneella oli yhteinen WC- ja kylpytila asukashuoneiden läheisyydessä. Osastolla A sen sijaan oli saniteettitiloja niukasti asukasmäärään verrattuna: osastolla oli vain yksi suuri kylpyhuone, jossa saattoi jopa kylvettää ja hoitaa useampaa asukasta samanaikaisesti sekä pari pikkuruista WC:tä käytävän varrella.

Asukkaat ja henkilökunta

Osastolla A, joka on saneeraamatta, on siis niinkin monta kuin 33 asukaspaikkaa. Niistä 31 on pitkäaikaispaikkoja ja vain kaksi lyhytaikaispaikkaa. Pitkäaikaispaikat ovat vakituisten asukkaiden. Lyhytaikaishoito on lomahoitoa, vuorohoitoa tai geriatria kuntoutusta. Sillä pyritään tukemaan asiakkaan toimintakykyä, henkistä virkeyttä ja sosiaalista verkostoa. Myös mahdollinen omaishoitaja saa samalla hänelle tarpeellista lomaa, virkistystä ja tukea.

Pysyvillä asukaspaikoilla oli havainnointijakson aikana 23 naista ja kahdeksan miestä. Heidän ikänsä vaihteli 60 ja 95 ikävuoden välillä keski-ikä ollessa 82 vuotta. Suurin osa asukkaista tarvitsi monenlaista apua jokapäiväisissä askareissaan, kuten pukeutumisessa, peseytymisessä ja WC:ssä käynnissä. Yksityiskohtainen tieto asukkaiden voinnista ja avuntarpeesta ei ollut kysymyksenasettelun kannalta tarpeen. Periaatteeni oli, etten hanki sellaisia asukkaita koskevia tietoja, jotka eivät ole välttämättömiä tutkimuksen kannalta. Minulle kylläkin annettiin asukkaiden nimistä ja syntymävuosista lista, jonka perusteella olen laskenut esimerkiksi keski-ikä.

Osasto B:n asukasmäärä oli pienentynyt saneerauksen yhteydessä, jolloin lähes kaikille asukkaille pyrittiin järjestämään oma huone. Vain kaksi asukashuonetta oli kahden hengen huoneita. Tällä osastolla asukkaita oli 19, joista ns. lomapaikkalaisia oli peräti kuusi. Pysyviä asukaspaikkoja oli siis 13.

⁴ Tämä osasto odotti remonttia, jonka yhteydessä yhden hengen huoneiden määrä lisääntyy.

Osaston B pysyvistä asukkaista oli miehiä vain kolme, joten naisia oli kymmenen. Heidän ikänsä vaihteli 73 ja 93 ikävuoden välillä keski-ikä ollessa 85 vuotta. Asukkaiden kunto oli hivenen parempi kuin osastolla A. Molemmilla osastoilla asukkailla oli erilaisia kulkemista helpottavia apuvälineitä: rollaattoreita, kelkkoja, pyörätuoleja ja keppejä. Osa asukkaista liikkui ilman apuvälineitä.

Henkilökuntaan kuului osastonhoitaja, joka oli yhteinen samassa rakennuksessa oleville kolmelle osastolle. Sairaanhoitajia oli kaksi, lähihoitajia kolme tai neljä, hoitoapulaisia saman verran. Lisäksi osastoilla oli vakituiset yöhoitajat, joita oli niin ikään kolme. Työntekijöiden määrä vaikutti melko vähäiseltä asukkaiden kuntoon ja keski-ikään nähden. Esimerkiksi viikonloppuisin työvuorossa oli vain lähihoitaja ja hoitoapulainen. Nähtävästi kuitenkin tällaisella työntekijämäärällä mahdollistuivat normaalit työvuorolistat.

4.2 Arkielämää osastolla

Tarkastelen osastoja yhtenä ja samana osastona, koska arkinen elämä osastoilla oli hyvin samankaltaista. Molempien osastojen päivää rytmittävät ruokailut:

<u>Arkisin</u>	<u>Viikonloppuisin</u>
8-10 aamiainen	8.30-10 aamiainen
12 lounas	12.15 lounas
14.15 päiväkahvit	15 päiväkahvit
16.30 päivällinen	
18.45 iltapala	18.30 iltapala

Viikonloppuisin, jolloin henkilökuntaa oli vähemmän kuin arkisin, ruokailujakin oli harvennettu siten, että päivällinen oli jätetty pois. Asia selitettiin niin, että päiväkahveilla ja iltapalalla oli tarjolla tuhdimpaa ruokaa viikonloppuisin kuin arkisin. Ruokailut olivat tärkeä osa asukkaiden jokapäiväistä ohjelmaa.

Osastolla kävi kanttiini ja kirjasto kerran viikossa. Oli myös laulu- ja jumppatuokioita. Sen lisäksi asukkailla oli mahdollisuus hyödyntää monipuolisia palveluja talon muissa tiloissa. Tarjolla oli esimerkiksi jumppaa, askartelua, keskustelupiirejä. Asukkailla oli mahdollisuus poiketa kahvilaan,

käydä kampaajalla tai kirjastossa. Seurakunta järjesti hengellistä toimintaa. Osastolla pyörähti tuon tuostakin henkilö, joka toimi asukkaiden saattajana; tästä voi päätellä, että ainakin osa asukkaista hyödynsi vanhainkodin monipuolisen viriketarjonnan.

Tavallinen päivä

Aamulla kello seitsemän saapui ensimmäinen aamuvuoron hoitaja päästämään yöhoitajan kotiin lepäämään. Yöhoitaja kertoi yön kulusta osastolla ja asukkaiden voinnista, mikäli niissä oli tapahtunut muutoksia yön aikana. Puoli kahdeksaan mennessä olivat muutkin aamuhoitajat saapuneet töihin. Tästä alkoivat varsinaiset päivän työt. Hoitajien työnjako oli karkeasti sellainen, että sairaanhoitajat ja perushoitajat huolehtivat asukkaiden lääkityksestä, perushoidosta ja hyvinvoinnista, kun taas hoitoapulaiset vastasivat vaatehuollosta, osaston siisteydestä ja ruokailuista. Työntekijöiden periaatteena näytti kuitenkin olevan, että jokainen tekee kaikkea, mihin pystyy. Tunnelma olikin usein iloinen ja lämmin. Työntekijöiden keskinäiset kanssakäymiset vaikuttivat mutkattomilta.

Asukkaat heräsivät omatahtisesti. He joko itse tai hoitajan auttamana suorittivat aamutoimet eli pesut ja pukeutumisen. Jos asukas jaksoi, hän sijasi itse vuoteensa ja alkoi sen jälkeen odotella aamiaista joko omassa huoneessaan tai oleskelutilassa tai käytävillä istuskellen. Aamiaista tarjottiin noin klo 8. Kiinnitin huomiota käytäntöön, että aamiaiselle todellakin saavuttiin päivävaatteissa, ei esimerkiksi aamutakki päällä:

Yöpukuasuinen nainen tuli tänne päin, mutta hoitaja käännäytti takaisin. Nähtävästi lähtivät laittamaan päivävaatteet päälle.

Puuron, leivän ja aamukahvin nauttimiseen meni varttitunti. Aamiaista oli mahdollista saada aikataulun mukaan aina kello kymmeneen saakka, mutta käytännössä asukkaat olivat syöneet jo puoli yhdeksään mennessä. Syötyään asukas hakeutui mielipaikalleen oleskelutilaan tai vetäytyi omaan huoneeseen odottelemaan lounasta. Tavallisia ajanvietteitä olivat lepäily, muisteleminen, laulaminen, radion kuunteleminen ja lukeminen. Oleskelutilassa saattoi katsella televisiota, seuraila ihmisten – ensisijaisesti hoitajien – liikkeitä tai rupertella muiden asukkaiden kanssa. Tällaiseen toimintaan oli aikaa noin kolme tuntia (Liukkonen 1995, 362-364).

Pirteimmät asukkaat lähtivät aamupäiväksi askartelutiloihin tekemään töitä askartelunohjaajan opastuksella. Askartelu ei ollut kovinkaan suosittua, vain pari asukasta kävi säännöllisesti siellä.

Työntekijöillä oli aamiaisenkin jälkeen paljon työtä. He sijasivat vuoteita ja kunnostivat muutenkin huoneita sekä laittoivat ruokasalin kuntoon aamiaiselta. Sen jälkeen hoitajat pitivät kahvitauon, jonka jälkeen heidän piti kiirehtiä lounaan valmistamiseen ja asukkaiden ohjaamiseen ruokasaliin.

Aamutuimaan saapui osastolle tarvittaessa laboratorionhoitaja. Yleensä kyse oli verensokerin mittaamisesta tai muista vastaavanlaisista rutiini- ja kontrollitarkastuksista. Aamupäivisin, yleensä ennen lounasta, osastolla kävivät myös lääkäri, kirjastonhoitaja ja kanttiini säännöllisesti tiettyinä viikonpäivinä.

Lounaan lähestyminen herätti osaston eloon. Käytävillä ja oleskelutilassa oli liikettä, ruokasalin oven avautumista ruokailun alkamisen merkiksi seurailtiin tiivisti. Lounasta aloitettiin toisinaan tarjoilla jo hyvissä ajoin ennen kahtatoista. Ruokailut olivat päivän tärkeimmät tapahtumat: jo yhdentoista jälkeen asukkaat alkoivat puhua ruokailusta ja odottaa sitä.

Lounas syötiin hiljaisuuden vallitessa nopeasti. Hitaimmat söivät sen puolessa tunnissa, kun taas nopeimmilla ei mennyt edes kymmentä minuuttia. Toisinaan seurasin kellosta, kuinka kauan asukkaat ruokailivat. Nopeimmilla ruokailu vei vain muutaman minuutin. Ruokasalin oven avaamisesta siihen, kun ensimmäinen ruokailija poistui ruokasalista, kului vähimmillään kahdeksan minuuttia. Itse ruokailuun käytettiin tällöin vain neljä viisi minuuttia. Mielenkiintoista on, että vaikka ruokailuja odotettiin kovasti, niin itse ruokailuun ei kuitenkaan käytetty aikaa. Ruokailun odottaminen näytti olevan tärkeämpää kuin itse ateriointi: olihan se eräänlaista ajanvietettä.

Lounaan jälkeen osasto rauhoittui. Monet asukkaat vetäytyivät päivälevolle, muutamat tulivat takaisin oleskelutilaan istuskelemaan. Toisinaan, noin kahden viikon välein, osastolle saapui laulutuokion vetäjä. Hän oli vanhainkodin vakituinen viriketyöntekijä. Hänen saapumisensa osastolle oli merkittävä tapahtuma. Hoitajat kutsuivat jokaista asukasta tilaisuuteen ja auttoivat avuntarpeessa olevia. Lähes kaikki asukkaat saapuivat paikalle. Asukkaat saivat esittää laulutoivomuksia, joita sitten yhdessä laulettiin. Välillä rupateltiin hauskoja ja taas jatkettiin laulamista. Tuokio kesti puolesta tunnista kolmeen vartiin ja toi kaivattua vaihtelua muuten niin yksitoikkoiseen osastoelemaan. Asukkaat piristyivät silminnähden. Vetäjän lähtiessä asukkaat tiedustelivat tarkkaan, milloin hän seuraavan kerran saapuisi.

Iltavuoroon tulevat hoitajat saapuivat noin klo 13. Työntekijät pitivät taas raportin kahvia juoden omissa tiloissaan. Itse en osallistunut yhteenkään raporttiin, koska tarkoitukseni oli ensisijaisesti

hahmottaa asukkaiden arkista elämää vanhainkodissa, ei niinkään perehtyä työntekijöiden työnkuvaan. Tietoisesti siis vältin tilanteita, joissa käsiteltiin asukkaiden terveydentilaa tai muuta oleellista elämäntilanteeseen liittyvää, enkä toisaalta tahtonut luoda mielikuvaa asukkaista hoitajien tulkintojen ja näkemysten pohjalta (Törrönen 1999, 33). Tämän jälkeen aamuhoitajat lähtivät kotiin ja iltahoitajat ryhtyivät ohjaamaan asukkaita ruokasaliin, sillä oli päivällisen vuoro.

Päivällisen ja hoitajien tauon jälkeen hoitajat aloittivat iltavalmistelut, jotka saattoivat osaltaan viestiä asukkaille nukkumaanmenosta. Kuitenkaan aikaisin nukkumaan menoa ei pidetty erityisen suotavana:

Klo 17.25.

Asukas huutelee huoneensa ovella: "Hoitaja, hoitaja, tuleeko hoitaja?"

Hoitaja saapuu: "Mikäs täällä on hätänä?"

Asukas: "Vuoteeseen pitäis päästä."

Toinenkin hoitaja saapuu: "Ei vielä, ei vielä, hyvä lapsi (sic!). Täällä on iltapala syömättä ja kaikki. Sä oot varmaan erehtynyt ajasta."

Asukas: "En oo." Hoitajat eivät lupaa auttaa vuoteeseen, pitää vain odottaa.

Iltapala, jota tarjottiin runsaan tunnin kuluttua eli 18.45, oli ensin syötävä ennen kuin asukkaiden sallittiin aloittaa iltatoimet. Aivan kuten aamiaisesta muodostui raja aamun ja päivän välille, samoin iltapala rajasi päivän ja illan. Ruokailut rytmittivät sekä ajan kulua että jokapäiväisiä rutiineja ja askareita. Aamutoimet kuului tehdä ennen aamiaista ja iltatoimet vasta iltapalan jälkeen. Tällä tavalla asukkaiden päivärytmi säilyi selkeänä.

Aamiaisen ja iltapalan väliin jäi noin kymmenen tuntia, mutta mielekästä tekemistä päiväaikaan ei ollut erityisen paljon. Ei siis ihme, jos asukkaat pyrkivät jouduttamaan illan saapumista ja suorittivat iltatoimiaan jo ennen iltapalaa, vaikkapa seuraavalla tavalla:

Nainen menee kolkalla ohi. Päivämekon alta vilkkuu yöpuku.

Iltaa kohden osaston tunnelma muuttui levottomammaksi. Keskipäivän rauhallisuus oli kadonnut. Summeria soitettiin ahkerasti ja työntekijöitä huudettiin apuun. Monella tapaa oli havaittavissa asukkaiden tulevan rauhottomimmiksi yön lähestyessä. Johtuiko levottomuus siitä, että asukkaat vaistosivat työntekijöiden kiireen vai aiheuttivatko päivän rasitukset ja uupuminen monissa asukkaissa rauhottomuutta? Levottomuus ilmeni esimerkiksi rauhattomana liikkumisena paikasta toiseen, kyvyttömyytenä keskittyä television katseluun tai hoitajien kutsumisena apuun. Seuraava katkelma kuvaa illan tunnelmia:

"Hoitaja, hoitaja!" kuuluu jostakin.

"Pääsenkö mä tästä ovesta sisään?" nainen haluaa huoneeseen 2. Punapukuinen mies avaa oven ja työntää pyörätuolissa olevan naisen huoneeseen.

Huoneesta 2 pyrkii joku ulos: "Tuleks sä auttaa mua? Mä en pääse ulos." pyörätuolinainen pyytää huonetoveriaan auttamaan. "Mä en pääse ulos."

Vaikka ilta oli kiireinen ja levoton, alkoi osasto vähitellen rauhoittua. Muutamia ihmisiä istui oleskelutilassa katselemassa televisiota. Iltakahdeksaan mennessä hoitajat olivat yleensä saaneet autettavat asukkaat levolle. Asukkaat, jotka hoitivat itse itsensä, jatkoivat edelleen television katselua oleskelutilassa. Iltahoitajat lähtivät puoli yhdeksältä kotiin, vain yksi hoitaja jäi odottamaan yhdeksään saakka yöhoitajan saapumista ja kertomaan hänelle päivän kulusta osastolla. Yön lähestyessä valot sammutettiin ja toivotettiin hyviä yöunia.

Päivät seurasivat toisiaan samankaltaisina. Asukkailla oli runsaasti aikaa, jota käytettiin pääasiassa joko istuskelemalla oleskelutilassa taikka viihtymällä omassa huoneessa yksin omia askareita tehden. Oleskelutilassa oli lähes poikkeuksetta televisio aina päällä. Sieltä katsottiin mielellään kotimaisia elokuvia, uutisia, Speden Spelejä tai muuta viihdeohjelmaa. Toisinaan ohjelmia kommentoitiin lyhyesti, mutta laajempaa keskustelua syntyi harvemmin. Usein hoitajat käyttivät kaukosäädintä ja valitsivat kanavan. Asukkaat kyllä saivat esittää toivomuksia, mikäli sellaisia oli.

Vanhainkodin asukkaat harvemmin esittävät toivomuksia hoitajille. Asukkaat ovat tottuneet ja oppineet tyytymään siihen, mitä heille tarjotaan ja annetaan. Eräs rouva sanoi osuvasti minulle, ettei hänellä on muuta tehtävää ...*kuin olla kiltti...olla kulta kunnes Jumala ottaa pois*. Liukkosen (1995) tutkimuksessa paljastui asukkailla olevan sellainen käsitys, että lähes kaikki päätökset, myös jokapäiväistä elämää koskevat, tehdään ”ylemmällä tasolla”, eivätkä he halua tehdä itseään koskevia päätöksiä, koska eivät ole toimineet aiemminkaan siten (Liukkonen 1995, 361-368). Myös hoitajat olivat tietoisia arjen kulusta heidän ehdoillaan:

Tuovi kertoi taas ajanpuutteesta ja kuinka olisi kiva viettää aikaa asukkaiden kanssa jutellen. Hän pohti myös sitä, mitä hyvä hoito on. Hänen mielestään ei ainakaan sitä, että kaikki menee hoitajien mielen mukaan. ”Niin kuin joillakin on sellainen käsitys” Tuovi totesi.

5 KÄYTÄVÄT

5.1 Käytävät ja käytävillä olevat tavarat

Tutkituilla osastoilla oli kaksi käytävää, jotka yhdistyivät toisiinsa lyhyen välikäytävän avulla (ks. pohjapiirustukset s. 31-32). Käytävät olivat pitkiä ja leveitä suorja, joilta pääsi kaikkiin osaston tiloihin. Suora käytävä on hallinnut suomalaista julkista arkkitehtuuria. Suoran periaatteelle on rakennettu monet julkiset rakennukset: niin koulut, virastot, sairaalat kuin vanhainkoditkin (Eräsaari 1995, 137-148). Suoraa tullaan käyttämään vanhainkotiarkkitehtuurissa vastaisuudessakin, sillä on todettu, että suora on käyttökelpoisin ratkaisu vanhainkoteja suunniteltaessa (Siitonen 1997, 144-145).

Käytävän varrella saattoi siellä täällä olla pieni lipasto tai käytävän suvantokohdissa muutaman tuolin istuinryhmä. Näillä sisustusratkaisuilla pyrittiin käytävästä muodostamaan kodinomaisempaa tilaa, joka rohkaisisi asukkaita kanssakäymiseen keskenään (Siitonen 1997, 145). Tällaiset suvantokohdat sijaitsivat käytävien päissä tai kohdissa, jossa käytävä kääntyi, mutta tila tuoleille löytyi kuitenkin käytävän reunalta, eivätkä tuolit siis vieneet tilaa varsinaiselta käytävältä. Osaston sisutuksessa tärkeänä seikkana oli riittävän liikkumatilan varaaminen myös apuneuvoja käyttäville :

Käytävän päädyssä parvekkeen oven vieressä on istuinryhmä, jossa on kaksi korituolia ja pieni pyöreä pöytä, lisäksi viiden hengen tuolisarja sohvamaisesti.

Käytävän varrella, yleensä lähellä oleskelutilaa tai ruokasalia, oli ilmoitustauluja. Ilmoitustauluilta löytyi niin asukkaita kuin vieraitakin kiinnostavaa tietoa, esitteitä ja ilmoituksia:

Istun käytävällä ison ilmoitustaulun luona, selkäni takana on ruokasali. Ilmoitustaululla on viikon ruokalista, viikkokalenteri ohjelmineen ja nimipäivineen ym. merkkipäivineen, talon tapahtumista ilmoitus ja Radio Dein ohjelma. Ilmoitustaulun luona on postilaatikko palautetta varten.

Näitä ilmoituksia pysähtyivät lukemaan paitsi asukkaat myös asukkaiden vieraat:

Rollaattorinainen tulee ja pysähtyy lukemaan päivän ruokalistaa. Hän ei näe kuitenkaan kirjoitusta. Toinen asukas kertoo olevan kalaa ruokana. Ensimmäinen ei tykkää: ”Voi, voi.”

Rauha Jokinen lähti vieraidensa kanssa omaan huoneeseensa. He tervehtivät meitä (oleskelutilassa istuvia) ohi mennessään. Mies kurkkasi myös ilmoitustaulua.

Käytävillä oli myös nuolenmuotoisia ”ruokasali” –opaskylttejä osoittamassa oikeaa reittiä.

5.2 Kävelykatu vai suurperheen eteinen?

Käytävästä muodostui kävelykatumainen tunnelma ilmoitustauluineen ja opaskyltteineen. Istuinryhmät muistuttivat kävelykadun varrella olevaa terassia, vallankin kun sitä käytettiin leppoisaan yhdessäoloon ja jutteluun. Tällaisten istuinryhmien käyttötarkoitus miellettiin paremminkin levähtämistä kuin rupattelua ja seurustelua varten oleviksi. Vanhainkodissa asuvat miehet käyttävät tällaisia merkitykseltään epäselviä tiloja useammin kuin naisasukkaat. Miesten taito hyödyntää ja käyttää julkista tilaa on havaittavissa myös vanhainkodissa (Willcocks, Peace & Kellaher 1998, 85). Seuraava katkelma on keskipäivältä, jolloin korostuvat käytävän kävelykatumaiset piirteet:

Käytävän perällä ruokailusalin lähellä istuu kolme miestä rupattelemassa. Niitä miehiähän on neljä.

Miesporukka ja Laila-hoitaja juttelevat Tallinnan-risteilystä, joka on mahdollisesti lähiviikkoina. Muut eivät puhu keskenään, vain miesporukka rupattee iloisesti käytävän päässä.

Käytävän sisustus oli siis kohtuullisen niukkaa. Sen käyttötarkoitus oli siirtyminen paikasta toiseen, ei niinkään ajan viettäminen. Niinpä istuimet käytävällä olivatkin ensisijaisesti lyhyttä levähdystuokiota kuin pidempiaikaista istuskelua varten.

Aamuisin käytävä täyttyi kodinomaisesta tunnelmasta. Vaikutelma oli kuin suurperheen eteisessä, jossa perheen äiti yrittää saada katraansa koulutielle. Hoitajat autoivat asukkaita aamutoimissa. Kohtaamiset käytävällä olivat lämpöisiä, niissä oli välittämistä ja huolenpitoa:

Hoitaja selittää naisasukkaalle käytävällä, että Tuula (asukkaan tytär) on mennyt töihin, tulee iltpäivällä.

Miesasukas tulee huoneestaan, hoitaja pysähtyy juttelemaan yöunista, vaimon voinnista ja hoitajien työnjaosta.

Käytävällä on paljon liikettä. Asukkaat ja hoitajat tervehtivät toisiaan, rupattelevatkin silloin tällöin.

Hoitajien ja asukkaiden keskustelujen aiheet olivat henkilökohtaisia. Puheenaiheet eivät käsitelleet vain asukkaiden elämää, vaan myös hoitajat kertoivat omista asioistaan, edellä esimerkiksi siitä, miten hoitajat olivat tuona päivänä jakaneet työvastuita.

Huolenpito ja ystävyys eivät rajoittuneet vain hoitajien ja asukkaiden välisiin vuorovaikutustilanteisiin. Myös asukkaiden välisissä kanssakäymisissä oli paljon läheisen, intiimin vuorovaikutuksen piirteitä (Applegate & Morse 1994, 418-422):

Miesasukas, myös pyörätuolissa, on menossa WC:hen. Hän tarvitsee apua, nainen lähtee hakemaan apua.

Mies: "Mene, mene, mene. Pääsetkö nopeammin?"

Nainen: "Älä hyvä ihminen tee housuun. En pääse nopeemmin."

Mies: "Sano Lailalle."

Nainen (kanslian ovella): "Siellä Villellä tulee housuun."

Laila-hoitaja juoksee auttamaan.

Naisasukas työntää pyörätuolimiestä ruokasalista käytävää pitkin.

Nais- ja miesasukas kohtaavat käytävällä. Tervehtivät toisiaan kädestä pitäen. Tuntuvat olevan hyvällä tuulella.

Asukkaiden välillä oli aamuisin paljon huolenpitoa ja avunantoa. Koko osastoa leimasi kodinomainen lämmin välittämisen ilmapiiri. Asukkaat ja hoitajat kohtasivat ensi kertaa taas yön jälkeen, jokaisella oli jotakin sanottavaa toiselle, joko menneestä yöstä tai tulevasta päivästä. Aamuisin saattoi tosin pieni riidanpoikanenkin saada alkunsa, joka sekin omalta osaltaan vain lisäsi kotoista tunnelmaa:

Naisasukas kysyi ohi menessään miesasukkaan likaisesta paidasta. Mies käski naisen hoitaa omat asiansa. Nainen jatkoi ruokasaliin. Mies keskusteli tapahtuneesta vieressään istuvan naisasukkaan kanssa, joka lohdutteli, ettei kannata tuollaisesta mieltään pahoittaa.

Kun aamiainen oli syöty, aamutoimet tehty ja päivä kokonaisuudessaan käynnistynyt, muuttui käytävä vähitellen kävelykatumaiseksi. Käytävällä kulki yhä erilaisempia ihmisiä. Aamuisin käytävällä liikkui pääsääntöisesti vain hoitajia ja asukkaita, mutta keskipäivällä ihmisten kirjo oli valtava. Käytävästä muodostui todellakin kävelykatu, jonka varrella törmäsi aikaansa tappavaan shoppailijaan, kadunkunnostajaan, kiireiseen kulkijaan, jonka tavoitteena oli vain siirtyä paikasta A paikkaan B. Mitä erilaisimpia ihmisiä liikkui käytävällä:

Joku mies saapui osastolle, ehkä kuljettaja, mutta työntekijä ainakin. Hän työnteli tyhjää pyörätuolia. Hän meni taas ohi työnnellen edelleen tyhjiä pyörätuoleja.

Labrahoitaja tuli, meni ruokasaliin hoitajan luo ja sitten käytävää pitkin huoneeseen.

Nuori mies (olisiko kuljettaja) tuli osastolle. Kaksi huoltomiestä tuli kunnostamaan käytävän ovea.

Paperia tuodaan yms. Mies siirtelee kelkkoja vähin sanoin. Kärrymies laittaa kelkan takaisin, törmää Tuuren kelkkaan, ajelee pois.

Kirjasto saapuu. Kirjastonhoitaja ei pysähdy lähtiessään kauppaamaan luettavaa aulassa oleville asukkaille.

Tavarantuojat ja fysioterapeutit tulivat osastolle.

Näiden ihmisten liikkeitä ja toimia seurattiin tarkasti ja juuri tällaisten tilanteiden vuoksi moni asukas halusi istuskella oleskelutilassa päivästä toiseen: olihan silloin mitä seurata muuten niin yksitoikkoisen vanhainkotiarjen keskellä. Hyvin usein käytävä oli hiljainen. Vain hoitajat toimittivat askareitaan:

Pari hoitajaa kulkee työnnellen hoitokärryjä.

Hoitajia pyörii WC:n, huuhteluhuoneen, kanslian ja jakelukeittiön välillä.

Täällä ei kummasti ole elämää. Muutama asukas katselee televisiota, hoitajat tekevät rauhallisesti töitään, pesukone jyskyttää taustalla ja aina silloin tällöin joku asukas liikuskelee käytävällä.

Hoitaja tulee vesi/mehukärryn kanssa ja jakaa jokaiseen huoneeseen puhtaat mukit ja kannut.

Vuorovaikutustilanteet saivat päivisin uudenlaisia piirteitä. Niistä katosi se läheinen vaikutelma, joka oli havaittavissa aamuisin. Hoitajat ja asukkaat kohtasivat ensisijaisesti rooliensa kautta siten, että vuorovaikutustilanteissa keskeisessä osassa olivat ne palvelukset ja toimenpiteet, jotka kuuluivat hoitaja-asukas -suhteeseen (Applegate & Morse 1994, 423-427):

Yksi lomapaikkalainen kysyy WC:tä. Hoitaja neuvoo hänet omaan huoneeseen: ”Tuon käytävän perällä huone numero 6.” Lomapaikkalainen ihmettelee: ”Osaankohan minä sinne?”

Fysioterapeutti jumppauttaa Tyynä (lomapaikkalaista, joka istuu pyörätuolissa) siten, että Tyynä yrittää kävellä pöytäkävelytelineen kanssa.

Hoitaja on käynyt Tyynen asioilla ja nyt hän esittelee Tyynelle karkkipussit, tupakat ja loput rahat käytävällä.

Myöskin asukkaiden väliset kohtaamiset harvenivat päivällä tai ne muuttuivat etäisiksi, jopa vihamielisiksi:

Ihmisiä kulkee käytävällä.

”Menkää!” huutaa naisasukas, koska hidas mies kelkan kanssa on kelkkanaisen tiellä.

Asukkaat eivät enää tervehtineet toisiaan ja jutelleet toistensa voinnista. Mielenkiinto toisia kohtaan tyrehtyi. Aamulla oli jo sanottavat sanottu, nyt vain kulutettiin aikaa toisista piittaamatta.

Iltapäivällä kävelykatumainen käytävä sai uusia kulkijoita. Nimittäin vieraita alkoi saapua osastolle. Osastolla ei ollut varsinaisia vierailuaikoja; vieraat olivat aina tervetulleita vuorokauden ajasta riippumatta, jopa yöpyminen oli mahdollista. Kuitenkin iltapäivä sopi nähtävästi monelle vierailijalle ja asukkaalle parhaiten, sillä silloin ovesta astui yhä useammin vieras kuin työntekijä. Vierailut kestivät noin puolesta tunnista tuntiin, ja vain harvoin vieraita ohjaattiin muihin tiloihin kuin asukashuoneeseen. Seuraavat episodit ovat noin puolen tunnin ajalta:

Yksi vieras tuli tervehdyskäynnille: hyvin pukeutunut mies. Hän vaihtoi ohi mennessään pari sanaa TV-tila 1:ssä olevien asukkaiden kanssa.

Kauko Vainio menee hyvin pukeutuneen miesvieraansa (noin 50-vuotias) kanssa tupakkahuoneeseen.

Kaksi vierasta, mies ja nainen, n. 65-vuotiaita, tulevat osastolle, tervehtivät asukkaita TV-tila 1:ssä ja jatkavat matkaansa.

Kauko Vainio tulee vieraansa kanssa, he hyvästelevät toisensa kädestä pitäen ja sopivat tapaamisesta torstaina. "Hei vaan", Kauko Vainio sanoo ja menee takaisin huoneeseensa.

Vieraiden saapuminen osastolle oli mukavaa, vallankin hänestä, jolla oli etuoikeus olla emäntänä tai isäntänä. Vieraat vaihtoivat usein muutaman ystävällisen ja kohteliaan sanan oleskelutilassa istuvien asukkaiden kanssa. Vieraita tuli ja meni iltapäivästä aina illansuuhun saakka, jolloin käytävä vähitellen muuttui taas kodinomaiseksi eteiseksi.

Ilta toistui samankaltaisena kuin aamukin. Kanssakäymistä oli hivenen vähemmän, ihmiset kävivät omaa tahtiaan levolle ja aamuinen iloinen tunnelma oli latteampi. Juteltavaakaan ei ollut liiemmin; olihan kaikki sanottu jo aamulla, mutta hyvää yötä silti toivoteltiin:

Tuovi-hoitaja toivottelee asukkaille hyviä öitä.

Jos kuitenkin jollakin asukkaalla oli ongelmia, niihin puututtiin herkemmin kuin päiväaikaan:

Nainen (joka usein voiikkii) valittaa, kaksi miestä katsoo häntä. Toinen mies, jolla on kolmiokeppi, menee lähelle naista: "Jos sä kuolet, niin herra jumala..." En kuule enempää, mitä mies sanoo.

Taas vuorovaikutustilanteissa ilmeni avunantoa ja huolenpitoa, mikä loi osastolle kotoista tunnelmaa. Julkisen tilan leimaa murensivat myös iltatoimet, jotka loivat käytävästä enemmän yksityistä tilaa:

Hoitaja vie huoneesta 11 naisen vessaan, joka on käytävän toisella puolella. Huoneen ovi jää auki. Hoitaja seisoo vessan ovella: "Mä tuun kahen minuutin päästä."

Asukas: "Tuotsä mulle (ovi painetaan kiinni ja hoitaja lähtee pois) yöpuvun? Muistatko?"

Kylpyilta. Kelkalla kulkeva vanha nainen menee suihkuun hoitajan saattamana. Hänellä on vain verkkohousut, vaipat, sukat ja aluspaita. Hoitaja saattoi kädessään puhdas vaippa. Kulkivat huoneesta 7 kylpyhuoneeseen.

Kelkalla kulkeva kylvyssä ollut nainen tulee yöpuku (sairaalan sininen) päällä huoneeseensa.

Ulkopuolisen silmin jälkimmäinen episodi vaikutti ennen kaikkea asukkaan intimiteettiä loukkaavalta. Käytävä, vaikka saikin niin aamuisin kuin iltaisin yksityisen tilan piirteitä, oli silti ensisijaisesti julkinen tila, jossa saattoi aina törmätä johonkuhun ulkopuoliseen. Tämä pitäisi huomioida aina ja nimenomaan silloin kun on kyse asukkaasta, joka on riippuvainen hoitajan avusta.

Käytävä muuttui illan tultua jälleen kotoisaksi suurperheen eteiseksi. Siellä oli hulinaa ja huisketta, jopa lämpöisiä sanoja ja avunantoa:

Hoitoapulainen lähtee, toivottaa hyvää yötä. Takan luona istuva nainen kiittää.

Naisasukas työntää takaisin päin huoneeseen naista pyörätuolissa, toi tänne päin myös.

Vähitellen illan rauha laskeutui osastolle. Käytävä hiljeni ja jokainen asukas valmistautui yöunille:

Viimeiset asukkaat menevät syömään, yksi mies ja kaksi naista.

Yksi sun toinen siirtyy omaan huoneeseen.

Sammutetaanko valoja? Hyvä.

Käytävä oli ensisijaisesti osaston julkinen tila. Siinä oli kuitenkin havaittavissa aamu- ja ilta-aikaan yksityisen piirteitä, joita sekä hoitajat että asukkaat tuottivat.

6 OVET

Ovella on aina kaksi perusfunktiota. Se sekä yhdistää, päästää sisään tai erottaa, jättää ulkopuolelle. Avoin ovi viestittää sisään päästämistä, mukaan ottamista. Se yhdistää eri huoneissa olevat näkö- ja kuuloetäisyydelle. Suljettu ovi puolestaan erottaa. Sen läpi ei välttämättä edes näy eikä kuulu. Jotta suljetusta ovesta voisi päästä, se on avattava. Avaamista edeltää usein koputus, jolla kysytään oven toisella puolella olevalta lupaa astua ovesta ja tulla mukaan otetuksi. Tai sitten oven avaamiseen tarvitaan avainta, jonka omistaminen on merkki vallasta ja kuulumisesta valtaapitävään ryhmään (Simmel 1984, 7-11; Eräsaari 1995, 112-113).

Ovi ei erota tai yhdistä vain ihmisiä, vaan se jakaa taikka yhdistää myös tiloja. Mitä erilaisempia tilat ovat toisiinsa verrattuina, sitä mieluummin ovi niiden välillä pidetään kiinni. Tämän tutkimuksen kannalta on mielekästä tarkastella, miten ovi yhdistää tai erottaa julkisia ja yksityisiä tiloja. Niinpä tutkimuksen kannalta kiinnostavimmat olivat asukashuoneiden, ruokasalin ja osaston ovet.

Asukashuoneiden ovet rajasivat yksityisen asukashuoneen julkisesta käytävästä. Ovi ei toiminut kaikkina ajanhetkinä yhtä tehokkaana rajanvetäjänä, vaan aamuisin ja iltaisin se näytti pikemminkin yhdistävän käytävän ja asukashuoneen toisiinsa, jolloin tilojen perusmerkitys hämärtyi.

Ruokasalin ovi puolestaan erotti kaksi julkista tilaa: ruokasalin ja käytävän toisistaan. Sen kiinnostavuus oli siinä, ettei toinen julkinen tila, ruokasali, ollut aina asukkaiden käytettävissä, vaan hoitajat hallitsivat ovea siten, että he joko estivät tai sallivat asukkaiden oleskelun ruokasalissa.

Myös osaston sisäänkäynti rajasi kaksi julkista tilaa: osaston ja ympäröivän maailman. Tällä ovella oli erityisen suuri symbolinen merkitys asukkaille, sillä se joko yhdisti heidät ympäröivään yhteiskuntaan tai erotti asukkaat siitä.

Ovet eivät pysy itsestään auki tai kiinni. Sillä, joka päättää, onko ovi auki vai kiinni, on valta ratkaista oven funktio: erottaako vai yhdistääkö se, jätetäänkö jotkut ulkopuolelle vai otetaanko kaikki mukaan. Tätä valtaa käyttävä taho voi olla yksittäinen ihminen tai kokonainen organisaatio. Valta osoitetaan käytännössä joko sulkemalla, avaamalla tai jättämällä ovi auki. Vanhainkodissa lähes kaikki ovia koskevat päätökset kuuluivat hoitajille. He päättivät onko kanslian ovi auki,

milloin avataan ruokasalin ovi, jätetäänkö asukashuoneen ovi auki, lukitaanko taukotilan ovi (Törrönen 1999, 71).

Oven erottamis- ja yhdistämisfunktiot toteutuvat myös kahvojen avulla (Eräsaari 1995, 113). Vanhainkodin osastolla olikin pääasiassa kahdenlaisia kahvoja. Niissä ovissa, joita oli vain hoitajien tarkoitus käyttää, esimerkiksi siivous- ja vaatehuoltotilojen ja työntekijöiden taukotilojen ovien kahvat olivat yksinkertaisia, pieniä väliovien kahvoja. Sellaisiin oviin, joita käyttivät myös asukkaat, oli kiinnitetty matalalle isot, pitkät kahvat, jotta myös vaikeammin liikkuvat tai liikkumista helpottavia apuvälineitä käyttävät pääsisivät helposti noista ovista. Kahvojen koko ja sijainti ovesa viestittivät, keille tila oven takana oli tarkoitettu ja sallittu, ketkä haluttiin mukaan ja ketkä jättää ulkopuolelle.

Vanhainkodissa osaston käytävä oli täynnä ovia. Ovet olivat pääsääntöisesti kiinni. Esimerkiksi siivouskomeron, vaatehuoltotilan, henkilökunnan taukotilan ja WC:n, vierashuoneen ja sisäänkäynnin ovet olivat kiinni, vain puolivahingossa ne saattoivat unohtua auki. Yleensä ne avattiin ja suljettiin saman tien mennessä eikä niitä jätetty edes raolleen. Kiinnipitämisellä oli tärkeä jokapäiväinen merkitys, sillä jos ovet olisi jätetty auki, eivät apuvälineitä käyttävät asukkaat olisi mahtuneet liikkumaan. Toisaalta asiattomia ei toivottu näihin tiloihin, joten ovet pidettiin senkin vuoksi kiinni.

Kanslian ovi oli auki silloin, kun siellä oli työntekijä. Kenties tällä tavoin haluttiin osoittaa, että hoitajat olivat aina asukkaiden käytettävissä ja ettei heidän työnsä ollut salaista, vaan seurailulle avointa. Iltavuorossa työntekijät lukitsivat kanslian oven, kun he lähtivät osastolle auttamaan asukkaita nukkumaanmenossa. Olihan kansliassa salassa pidettäviä asiapapereita ja lääkekaappi.

Keskityn tarkastelemaan tarkemmin vain osaston ulko-ovea, ruokasalin ovea sekä asukashuoneiden ovia, koska juuri nämä ovet näyttäytyivät erityisen mielenkiintoisina tilan jakajina ja vallanvälineinä.

6.1 Ovesta vai hissin läpi?

Osaston ulko-ovi oli leveä maitolasinen pariovi. Portaikon puolella oli isokirjaiminen värikäs ”tervetuloa”-kyltti. Ovi oli lukitsematon eikä oven ulkopuolella ollut summeria. Lukitsemattomuus on viesti avoimuudesta: sisälle ovat kaikki tervetulleita milloin vain ja toisaalta osastolla oleville

lukitsemattomuus on viesti mahdollisuudesta käydä ovesta ulos ja kohdata ympäröivä yhteiskunta. Lukitsemattomuus on myös viesti julkisuudesta: osaston toiminta ja käytänteet ovat kaikkien tarkkailulle avoimia. Osasto miellettiin siis julkiseksi tilaksi.

Portaikossa oven oikealla puolella oli hissini ovi. Hissi oli suunniteltu niin, että siitä oli mahdollista poistua joko portaikon puolelle tai osaston ruokasalin puolelle. Hissiä siis saattoi käyttää siten, että tulija ei käyttänytkaan oikeaa osaston ovea, vaan meni portaikosta hissini läpi osaston ruokasaliin ja sitä kautta osastolle.

Osaston puolelta katsottuna ulko-ovi oli vain tavallinen ovi. Sen lähellä ei ollut mitään ”kiitos käynnistä ja tervetuloa uudelleen” tai ”uloskäynti” –kylttejä. Oven molemmin puolin oli tuoleja, joita yleensä käytettiin kovasti. Yksi tuoleista oli jopa suljettuna olevan oven edessä, joten osaston puolelta ovi näytti yksioviselta. Ovesta oli ikään kuin häivytetty sen uloskäyntiä korostavat piirteet.

Tämän oven kahva oli pieni ja huomaamaton molemmilta puolilta. Se ei siis osaston puolella erityisemmin korostanut asukkaiden mahdollisuutta poistua ovesta. Tavallaan oli luonnollista, ettei tähän oveen ollut kiinnitetty leveää, pyörätuolissa istuvan henkilön liikkumista helpottavaa kahvaa, koska tällaista liikkumisen apuvälinettä käyttävät asukkaat kulkivat hissini kautta, johon pääsy osastolta oli ruokasalin puolelta.

Osaston oven sijainti tiedettiin kyllä varsin hyvin ja sitä seurailtiin tarkasti. Itse asiassa ulko-oven tarkkailu oli yksi mieluisimpia ajanvietteitä. Oleskelutila sisäänkäynnin luona olikin suosittu juuri siksi, koska siellä istuessa oli helppo seurata keitä osastolle saapui ja poistui. Asukkaat olivat selvästi ilahtuneita, kun ovesta tulija tervehti tai hyvästeli reippaasti ja hyväntuulisesti. Tulija toi kuin tuulahduksen raikkaasta ulkoilmasta, sillä asukkaat eivät itse juuri poistuneet ulko-ovesta.

Suurin osa asukkaista pysyi osastolla päivästä ja viikosta toiseen poistumatta kertaakaan osastolta.⁵ Osastolla oli kyllä sellaisiakin asukkaita, joilla oli menemisiä ja tulemisia lähes joka päivä. He kävivät askartelussa, ulkoilemassa ulkoiluttajan kanssa, omaiset tai tuttavat veivät heitä kahvilaan. On merkille pantavaa, että asukkaat poistuivat ja saapuivat lähes aina saattajan seurassa:

⁵ Havaintojakson jälkeen vanhainkodin projektina on ollut asukkaiden ulkoilun lisääminen. Näin ollen yhä useampi asukas poistuu osastolta päivittäin tai viikottain.

Ulkoiluttaja tuli hakemaan miesasukasta ulkoilemaan.

Valkotakkinen mies tuli kysymään vieressäni istuvaa Tyyneä töihin (eli askarteluun).

Kuljetusmies tuo kaksi naisasukasta nähtävästi askartelusta.

Osaston ovi toimi tilanjakajana ulkomaailman ja sisämaailman välillä. Asukkaille sisämaailma näytti olevan ainoa maailma, todellisuus, jossa he saattoivat toimia vapaasti ja itsenäisesti (Grainger 1993, 259). Ulkomaailma avautui heille vain muualta tulleen seurassa. Hoitajille sisämaailma merkitsi työpaikkaa, tiettyä ajallista jaksoa, jota ennen ja jonka jälkeen ovi avattiin ulkomaailmaan, joka tarjosi heille monenlaisia mahdollisuuksia.

Oven valtiaita olivat ehdottomasti hoitajat. Heille asukas tai saattaja kertoi, kun asukas poistui osastolta. Samalla hoitajat halusivat tietää, milloin asukas palaisi. Kulku ovesta oli asukkaille käytännössä luvanvaraista (Pohto-Kapiainen 1997, 197).

Havainnointijakson aikana yksi asukas poistui osastolta kertomatta lähdöstään henkilökunnalle. Tällaista ilmoittamatta lähtemistä nimitettiin karkaamiseksi. Poistuminen oli tapahtunut viikonloppuna, jolloin työntekijöitä oli vähemmän työvuoroissa kuin arkipäivinä. Seuraava ote on erään hoitajan kuvauksesta tapahtuneesta:

Tuovi kertoi karkaamistapauksesta muutamia päiviä sitten. Joku hoitaja oli aivan itkenyt, koska asukas oli kadonnut hänen työvuoronsa aikana. Oli kokenut olevansa huono hoitaja. Tuovi kertoi taas ajanpuutteesta ja kuinka olisi kiva viettää aikaa asukkaiden kanssa jutellen.

Oven olemassaoloa yritettiin tämän jälkeen häivyttää asettamalla tuoleja sen eteen ja vähentämällä ovesta kulkemista. Ovi ikään kuin naamioitiin osaston puolelta seinäksi. Oven olemassaolo kiellettiin.

Asukkaita yritettiin hämätä myös siten, että henkilökunta käytti hissiä ovena. Myös ulkopuolisia osastolle saapuvia ohjattiin kulkemaan hissien läpi. Niinpä portaikon puolelle oveen ilmestyi tulijoita varten ”käynti hissien läpi” –kyltti. Ulkoapäin osasto oli edelleen yhtä avoin ja julkinen kuin ennenkin, mutta osastolla oleville asukkaille annettiin tilajärjestelyin ymmärtää, ettei ulosmeno ole toistaiseksi suotavaa ja oikeastaan koko ulkomaailmaa ei enää ole olemassakaan.

Toimenpiteet näyttivät olevan kuitenkin tehottomia, sillä vieraat, muu henkilökunta ja jopa hoitajat kulkivat ovesta. Tapahtuneen jälkeen muistiinpanoistani löytyy seuraavanlaisia merkintöjä:

Labra tuli äsken, nyt poistui oikean oven kautta.

Hoitaja poistui ovesta, meni kai syömään. Oven edessä on tuoli, mutta silti sitä käytetään.

Ehkäpä haluttomuus hissien käyttöön selviää seuraavasta:

Mies (henkilökuntaa) tuli hissistä ja kertoi sen taas toimivan huonosti. Hoitajat kauhistelivat kovasti uutista.

Osastolle kulku tapahtui suurimmaksi osaksi oikean oven kautta, vaikka pyrkimyksenä oli ohjata kulku hissien läpi. Toimenpide ei vähentänyt asukkaiden mahdollisuutta poistua huomaamatta ovesta, mutta se toimi hoitajille viestinä siitä, että he hallitsevat edelleen oven käyttöä. Asukkaat hyväksyivät toimenpiteet eivätkä kommentoineet niitä.

Minulle asiasta kertonut hoitaja sanoi hoitajan, joka oli ollut tapahtuneen aikana työvuorossa, kokeneen itsensä epäonnistuneeksi, huonoksi hoitajaksi. Tilannetta voi tulkita siten, että hän oli epäonnistunut juuri ovea koskevan vallan suhteen. Hän oli tilapäisesti menettänyt sen asukkaalle, joka oli riistänyt vallan itselleen käyttäen ovea samoin kuin hoitajat, oven hallitsijat, sitä käyttävät.

6.2 Ruokasalin ovi

Ruokasalin ovi osoittautui erityisen mielenkiintoiseksi, sillä se erottaa osaston kaksi julkista tilaa: ruokasalin ja käytävän toisistaan, ja kuitenkin tämä ovi näytti olevan keskeinen vallankäytön väline. Ruokasalin ovena oli lasinen pariovi, joka vedettiin kiinni ruokailun loppupuolella. Usein ovi oli lukossa ruokailujen väliajat, sillä hoitajat saattoivat jakaa lääkkeitä ennen ruokailua jokaisen omalle paikalle. Syystä tai toisesta asukkailla ei ollut mahdollisuutta mennä ruokasaliin muulloin kuin ruokailujen ajaksi (Pohto-Kapiainen 1997, 197). Ruokasali oli siis hoitajien hallittavissa oleva tila, jolla oli kylläkin julkisen tilan maine, mutta kaikille vapaasti käytettävissä olevana tilana sitä ei pidetty. Ruokasalissa oli nauhuri ja kasetit, mutta asukkailla ei ollut mahdollisuutta ilman erityistä lupaa tulla niitä kuuntelemaan, sillä ruokasalin ovet laitettiin lukkoon saakka ruokailujen väliseksi ajaksi. Ei siis ihme, että nauhuria ei juuri käytetty. Asukkaathan olivat hyvin pitkälle tottuneet tyytymään siihen, mitä tarjotaan ja mitä saa helposti.

Koska ruokasalin ovi oli ruokailujen väliajat kiinni ja koska ruokailut olivat asukkaille keskeisiä päivän rytmittäjiä, muodostui ovelle erikoislaatuinen merkitys. Asukkaat odottelivat ruokailun alkua hyvissä ajoin; usein jo noin puoli tuntia ennen ruokailuaikaa asukkaita kokoontui joko oleskelutilaan tai käytäville:

Klo 11.25. Ainakin 16 ihmistä näkyvillä. Lisää tulossa. Kohta on ruoka-aika.

Ruokailu oli siis kello 12.00. Ruokailun alkua odotellessa asukkaat eivät liiemmin keskustelleet keskenään, mutta ruokasalin oven aukaisemista tarkkailtiin:

Klo 11.30

Hoitoapulaiset laittavat ruokailua varten kunkin leipälautaselle valmiiksi voinapit ja lääkekupit. Pöytiin laitetaan maidot, piimät, mehukannut ja leivät.

Klo 11.45

Ruokakärriyt ovat kai tulleet. Hoitaja jakaa ruokia tarjoiluastioihin.

Vihreämekkoinen naisasukas kävi katsomassa joko saisi ruokaa, mutta koska ovi ei ole vielä auki, hän lähti pois.

Sokea Otto tulee syömään. Hän törmää minuun ja kysyy, onko ovi jo auki. Koska ovi ei ole vielä auki, niin hän kääntyy pois. Hoitaja ohjaa hänet käytävän tuolille istumaan.

Eräs naisasukas tulee istumaan lähes vastapäätä minua ja tervehtii. Hoitaja kysyy häneltä, onko hän jo tänään ulkoillut. Asukas vastaa: ”Juu, juu, olenhan minä.”

Klo 11.50

Hoitajat jakavat tarjoiluastioita pöytiin.

Kolme naisasukasta tulee. Viimeinen pysähtyy juttelemaan käytävällä istuvan naisen kanssa aamutoimista ja muista tekemisistään.

Rollaattorinainen tulee ja pysähtyy lukemaan päivän ruokalistaa. Hän ei näe kuitenkaan kirjoitusta. Toinen asukas kertoo olevan kalaa ruokana. Ensimmäinen ei tykkää: ”Voi, voi.”

Klo 11.55

Ovet ruokasaliin avataan. ”Olkaa hyvät. On hyvät tuoksut.” Hoitajat auttavat asukkaita pöytiin työntämällä pyörätuolissa istuvia ja taluttamalla sitä tarvitsevia.

Tämä pitkä katkelma kuvaa osuvasti jokapäiväistä ruokailua edeltävää tilannetta. Asukkaat kävivät joko vain katsomassa tai sitten kysymässä toisilta asukkailta, onko ovi auki. Ovea ei tarvinnut kokeilla, pelkkä katsominen riitti. Oven tarkkailu toistui jokaisen aterian yhteydessä, aamupalasta

iltapalaan saakka. Se oli sinällään ymmärrettävää, sillä juuri ruokailut olivat keskeisiä asukkaan päivän rytmittäjiä. Ruokailut toistuivat päivästä toiseen samoihin aikoihin, ne olivat ennakoitavissa ja niiden avulla asukas strukturoi elämäänsä ja tulevaisuusorientaatiotaan.

Myös seuraavat kaksi otetta kuvaavat sitä, miten oleskelutilassa olevat asukkaat seurasivat ja keskustelivat ruokasalin ovesta:

TV-tilaan on kokoontunut viisi naista ja yksi mies. Yksi nainen kävi katsomassa ruokasaliin: "Valmista on, kutsumista vaille."

"Nyt se aukes", Rauha toteaa. Osa lähti liikkeelle. Hoitaja tulee kutsumaan loppujakin iltapalalle.

Ruokasalin oven aukaisi aina hoitaja kutsuen samalla syömään. Oven aukaiseminen oli merkki, että tila oli nyt asukkaiden käytössä. Koska oven auki olemisella oli suuri merkitys, asukkaat juttelevat siitä. He kyselivät muilta, onko ovi auki. Toisaalta kyseleminen oli sinällään turhaa, sillä kun hoitaja avasi oven, lähes kaikki nousivat ja siirtyivät ruokasaliin. Oven kiinni tai auki oleminen oli kuitenkin niin mielenkiintoista, että siitä oli jokapäiväiseksi puheenaiheeksi.

Pisimmillään ruokailut kestivät noin puoli tuntia, oven avaamisesta sen sulkemiseen. Oven sulkeminen toimi selkeänä viestinä asukkaille, että pian ruokailu oli ohi:

Klo 12.20 Hoitaja lukitsee ruokasalin oven. Vielä kaksi ruokailijaa.

Useimmiten kuitenkin odotettiin, että viimeinenkin ruokailija oli saanut syötyä ennen kuin ovet suljettiin:

Klo 12.35 Ruokasalin ovet suljetaan ja hoitoapulainen aloittaa tilan siivoamisen.

Hoitajat hallitsivat ruokasalia oven auki tai kiinni pitämisellä. Tämä tapa toimi selkeänä arjen rytmittäjänä. Ruokasalin ovi toimi siis osaston kellona. Asukkaat seurasivat vähän oikeaa kelloa ajankulun hahmottamiseksi, sen sijaan ruokailut ja ruokasalin ovi osoittivat heille merkittäviä hetkiä ja päivän kulkua.

Oven kiinnipitämiselle ei mielestäni kuitenkaan ollut mitään todella keskeistä syytä. Luultavimmin tällä tavoin vain vähennettiin siivoustyötä ja järjestyksen ylläpitoon liittyviä työtehtäviä. Jos

asukkaat olisivat voineet oleskella myös ruokasalissa milloin tahansa, olisi hoitajien täytynyt huolehtia tilan siisteydestä myös ruokailujen väliaikoina.

Kirjoittamaton sääntö kiellosta oleskella ruokailujen välillä ruokasalissa oli mitä ilmeisemmin selvinnyt myös omaisille. Omainen ei seuraavassa katkelmassa johdata asukasta omalle paikalleen ruokasaliin, vaan jättää hänet suljetun oven ulkopuolelle käytävälle:

Äsken naisomainen vei äitinsä lähemmä ruokasalia, haki samalla tussin hoitajalta vaatteiden merkkäämistä varten.

Sääntöä ei siis niin vain rikottu, tai ainakin rikkomisesta huomautettiin:

Tuovi-hoitaja kävi kutsumassa minut kahville. Pari asukasta lähti myös kahville, kun huomasi minun lähtevän, mutta Tuovi sanoi heille: ”Hus, hus, pois täältä. Teille on kohta kahvit.”

Edellinen ote päiväkirjasta paljastaa, miten asukkaat mielsivät minut osaksi asukaskuntaa. He samastivat minut itseensä, olin heidän kanssaan samanarvoinen. Asukkaat ymmärsivät, että minulle osoitettu kahvikutsu koskisi myös heitä. Hoitajat hallitsevat ruokasalia ja tässäkin yhteydessä ei asukkaille pätevän syyn puuttuessa annettu lupaa tulla ruokasaliin.

Toisaalta ruokasaliin oli joskus mahdollisuus päästä etukäteen, jos siihen oli pätevä syy:

Klo 11.32. Naisasukas haluaa etukäteen ruokasaliin istumaan. Ei jaksa seistä. Päästetään.

Hoitaja taluttaa asukkaan selän takaa tukien ruokasaliin, ovi jää auki ja hoitaja palaa, vetää oven perässään kiinni.

Esimerkit paljastavat, että säännön noudattamista valvoivat hoitajat ja he myös päättivät säännöstä poikkeamiset. Asukkaan huono kunto oli pätevä syy poiketa säännöstä. Ruokaa ei kuitenkaan tarjottu etukäteen, vaan kaikki saivat sen yhtä aikaa. Ruokaa ei ollut tarjolla vanhainkodin puolelta muulloin kuin ruokailuaikoina. Esimerkiksi hedelmiä tai voileipiä ei asukkaille annettu ruokailujen väliaikoina. Asukkailla oli kyllä mahdollisuus hankkia itselleen pikkupurtavaa, ja hoitajat kävivät asukkaiden pyynnöstä vanhainkodin kioskillä. Mikäli asukas tahtoi juoda kahvit vieraidensa kanssa osastolla, täytyi kahvista erikseen maksaa.

6.3 Asukashuoneiden ovet

Osastoilla oli sekä yhden että useamman hengen huoneita. Jokaisen asukashuoneen oven vieressä oli kyltti, jossa luki huoneessa asuvan tai asuvien nimet. Yhden hengen huoneiden ovet olivat umpinaisia, lukolla varustettuja ovia. Lukkoja ei juuri käytetty. Niitä ei lukittu päivisin huoneesta poistuttaessa eikä myöskään yöksi. Ovien lukitsemista vältettiin ennen kaikkea turvallisuuteen vedoten. Lukko toimii kuitenkin yksityisyyden symbolina. Myös umpinaisuus lisää yksityisyyden vaikutelmaa (Willcocks, Peace & Kellaher 1985, 99; 1998, 82-89).

Vain yhden kerran oven lukitsemisesta keskusteltiin ja sitä jopa yritettiin. Asukas luultavimmin toivoi oven lukitsemista tuona iltana siksi, että tutkijan läsnäolo tai uusi sijainen häiritsivät häntä ja loivat epävarmuutta. Seuraavassa otteessa on jo iltatoimien aika ja asukkaat ovat käymässä levolle:

Huoneen 1 asukas tunnustelee oveaan. Yrittää ilmeisesti lukita sitä. Ovessa ei ole ikkunaa (yhden hengen huone). Hoitajat puhuvat jossakin huomisista aamulääkkeistä ja muusta. Huoneen 1 asukas kurkkii ovelta. Herätänkö minä epäluuloa? Hoitaja menee huoneeseen 1 koputtamatta. Asukas seisoo heti oven takana.

Hoitaja: "No, miten kaks? Onko kaikki kunnossa? Yöpaita jo päällä."

Asukas: "Mitä?"

Hoitaja: "On kaikki kunnossa."

Asukas: "Kuka te ootte? Ootteko te tän talon hoitaja?"

Hoitaja: "Olen minä. Vaan tämän illan. Olen ollu muilla osastoilla."

Asukas: "Mikä tässä on, kun ei mee lukkoon?"

Lukkoa tutkitaan ja lopulta... Ei, lukko ei toimi.

Hoitaja: "Katotaan onnistuko."

Hoitaja lähtee ja asukas jää ovelle lukkoa tutkimaan.

Asukas yritti monilla tavoin taata turvallisuuden tunteensa omassa yhden hengen huoneessaan. Hän yritti lukita huoneen ovea. Hän tahtoi tällä tavoin sulkea muilta, ulkopuolisilta, mahdollisuuden päästä hänen omaan tilaansa. Toiseksi hän seisoi heti oven takana, kun hoitaja astui huoneeseen. Asukas ei rohjennut mennä huoneessaan peremmälle, vaan seisomalla oven luona hän varmistui, ettei mahdollinen ulkopuolinen tulija päässyt kovin pitkälle hänen huoneessaan. Kolmanneksi asukas kysyi, kuka tulija oli. Hän varmisteli tulijan oikeutta saapua ja asioida hänen huoneessaan.

Hyvin harvoin asukkaat suojelivat näin monella tapaa omaa yksityistä tilaansa. Itse asiassa on hämmästyttävää, etteivät he pitäneet tiukemmin omasta yksityisyydestään kiinni. Epäilen, että käytänteet olivat muotoutuneet sellaisiksi, ettei oman yksityisen tilan hallintaan jäänyt paljoa mahdollisuuksia. Edellä kuvattu käytös saatetaan helpostikin luokitella mielen ongelmiksi.

Yhden hengen huoneiden ovissa oli kuitenkin lukko, jos ei aktiivisessa käytössä, niin ainakin symbolisesti osoittamassa asukkaan mahdollisuutta hallita tälläkin tavoin omaa kotiaan, yksityisyyttään. Yhden hengen huoneiden ovissa oli siis kaksi yksityisyyttä korostavaa piirrettä: lukko ja umpinaisuus. Nämä kaksi piirrettä saattavat tuntua ulkopuolisesta itsestäänselvyyksiltä, mutta laitosolosuhteissa se ei ole selviö.

Usean hengen huoneiden ovet olivat leveitä, kahvat olivat alhaalla pyörätuolilla liikkuvia varten. Ikkunat olivat ikään kuin raidalliset: niissä oli vuoroin kirkasta lasia ja vuoroin maitolasia. Kirkkaan lasin raidat olivat niin leveät (noin 7-8 cm), että niistä saattoi hyvin katsella asukashuoneeseen, mutta huoneesta käsin ei voinut tunnistaa sisälle katsojaa. Ovia ei voinut lukita. Tällaiset ovet lisäsivät huoneiden julkisuutta, joissa jo muutenkin asukkaan yksityisyys kärsi, koska huone jaettiin parin muun asukkaan kanssa. Lisäksi hoitajat todella tarkkailivat asukkaita tirkistelemällä huoneisiin ikkunoiden kirkkaan lasiraidan läpi, mikä ulkopuolisesta näytti yksityisyyden loukkaukselta:

Tuula-hoitaja tirkistelee lasi-ikkunoitten takaa huoneisiin 5 ja 12. Puhelee yksikseen: "Ei oo täälläkään."

Hoitajilla oli mahdollisuus tarkkailla asukkaiden toimia ikkunoiden läpi. Tuskinpa he työn kiireessä kokivat vahingoittavansa asukkaiden yksityisyyttä. Tällaiset tavat olivat kuitenkin juuri niitä käytänteitä, jotka pakottivat asukkaat hyväksymään sen, ettei heille jäänyt yksityistä tilaa, vaan he olivat pikemminkin hoidon objekteja julkisessa laitoksessa.

Usean hengen huoneen ovi toimi löyhästi julkisen ja yksityisen tilan jakajana. Läpinäkyvä lasi loi vaikutelmaa, että tilat olivat samantyyppisiä, tässä tapauksessa julkisia. Lisäksi asukas jakoi huoneen kahden kolmen muun asukkaan kanssa, joten hänelle jäi vain sänky ja yöpöytä yksityiseen, omaan käyttöön. Lisäksi käytänteet vahvistivat huoneen julkisuutta.

Asukkaat itse eivät kurkkineet toistensa huoneisiin. Sitä vastoin huoneiden ovia tarkattiin, olivatko ne auki vai kiinni ja kenen huoneen ovesta oli kyse. Asukkaat pitivät tärkeänä, että niissä puitteissa, jotka heillä oli, huoneet säilyttivät yksityisyytensä (Gubrium 1997, 34-35):

Olen TV-tila 1:ssä. Keskustelin Rauha Jokisen kanssa. Sitten tuli kaksi lomapaikkalaista. Toinen ilmoitti Rauhan huoneen oven olevan auki. Rauha huolestui ja lähti huoneeseensa tarkistamaan tilannetta. Hän tuli takaisin ja totesi, että rahapussi oli auki. Nyt Rauha lähti uudestaan huoneeseensa tutkimaan onko kultasormus tallella.

Rauhalla oli huoli siitä, oliko ulkopuolisia käynyt. Osastollahan kävi paljon vieraita ja ei sinällään ole täysin poissuljettua, että joku olisi saapunut osastolle väärin aikein. Kotiovena toimi siis asukashuoneen ovi, ei esimerkiksi osaston sisäänkäynti. Asukashuone oli yksityinen, kodinomainen tila, jonka ovea haluttiin lähes poikkeuksetta pitää kiinni merkinä, että tässä kulkee raja yksityisen ja julkisen välillä. Asukashuoneen ovea ei kuitenkaan voi pitää kotioven veroisena; puuttuihan ovesta ovikello ja lukitsemismahdollisuus ja yleensä kontrolli kävijöiden suhteen.

Myös hoitajat pitivät oven kiinni olemista tärkeänä. Avoimet asukashuoneiden ovet suljettiin ohi kulkiessa, jos vain ne olivat jääneet auki. Näin käytävällä riitti tilaa myös apuvälineiden avulla liikuttaessa.

Pari asukashuoneen ovea on jäänyt auki asukkailta itseltään. Hoitaja laittoi ne kiinni.

Muutamalle asukkaalle ei kuitenkaan tiukka pysyminen omassa huoneessa suljettujen ovien takana ollut mieluista, vaan he pitivät ovea jatkuvasti raollaan käytävään silloin, kun itse olivat huoneissaan. Tähän oli koko osasto tottunut, sillä kukaan ei näille asukkaille maininnut ovien aukiolosta eikä kukaan sulkenut ovia ohi mennessään, kuten muuten hoitajilla oli tapana. Ovia auki pitäneet asukkaat olivat kaikki miehiä. Asukkaat kokivat eri tavalla tarvetta suojella kotiaan eli asukashuonettaan.

”Kopkop” tai koputtamatta sisään

Asukashuoneen ovi on selkeä rajanvetäjä yksityisen asukashuoneen ja julkisen käytävän välillä. Ovien piirteet joko vahvistivat taikka heikensivät tätä rajaa. Ratkaisevampaa on kuitenkin se miten huoneiden ovista mennään ja tullaan. Ovien käyttöä tarkasteltaessa keskeiseksi tekijäksi muodostui aika, sillä eri vuorokauden ajankohtana ovien käyttö muuttui.

Aamu- ja ilta-aikaan työntekijöillä oli kiireisimmät työtunnit. Tämä näkyi myös heidän tavoissaan mennä asukashuoneisiin. Seuraavat merkinnät ovat joko aamu- tai iltatoimien ajalta:

Hoitajat aloittavat työnsä. Toinen hoitajista menee huoneeseen koputtamatta ja sanoo ”huomenta”. Ovi laitetaan kiinni. Useamman hengen huone.

Hoitaja meni asukashuoneeseen koputtamatta. ”Tule sitten kahville kun ehdit.” Ovi jäi raolleen.

Taas hoitaja meni koputtamatta asukashuoneeseen. Ovi jäi auki. Ehkäpä huoneessa ei ole ketään.

Hoitaja käy huoneessa 8 (ei koputa), sitten menee huoneeseen 3, tällöinkin koputtamatta.

Vakituinen hoitaja menee huoneeseen 3 koputtamatta. Myös uusi hoitaja menee huoneisiin koputtamatta. Ovet täysin auki.

Oviin ei siis koputettu, olivatpa ne sitten yhden tai useamman hengen huoneita. Tällainen käytös näyttää ulkopuolisen silmin epäkunnioittavalta asukasta kohtaan. Hoitajat menivät huoneisiin sen enempää miettimättä, mitä asukas oli mahdollisesti juuri sillä hetkellä tekemässä. Hänhän saattoi olla juuri pukeutumassa tai riisuutumassa. Oven tulisi erottaa julkista ja yksityistä tilaa, mutta hoitajat olivat ottaneet vallan näiden ovien käyttöön ja tuota valtaa käytettiin siten, että se vahingoitti ja himmensi yksityisen ja julkisen rajaa.

Vakituisten hoitajien käyttäytyminen ohjasi myös uusien hoitajien ja sijaisten käyttäytymistä, kuten yllä olevista esimerkeistä viimeinen osoittaa. Oven käyttöä koskeva valta on kollektiivisesti hoitajilla.

Toisinaan hoitajat huutelivat ja antoivat tulovaroituksiaan ovea avatessaan:

Hoitaja menee huoneeseen koputtamatta, sanoo kylläkin ”kopkop” mennessään. Ovi jää auki.

Muodollinen pikkukoputus ja sisään.

Tällaiset tulovaroitukset olivat sen verran nopeita, ettei asukas varmasti ennättänyt niihin reagoimaan. Koska suoritin havainnointia käytävältä käsin, en tiedä, kuinka paljon asukkaat antoivat palautetta hoitajille tällaisesta tavasta. Ulkopuolisen silmin tilanteeseen näytettiin tottuneen. Koskaan en kuullut yhdenkään asukkaan huomauttavan hoitajien tavasta tulla sisään.

Asukashuoneiden ovet eivät enää tiukasti jakaneet kahta erilaista tilaa: julkista käytävää ja yksityistä asukashuonetta. Yhtäältä ovi yhdisti nyt yksityisemmäksi muuttuneen käytävän ja yksityisen asukashuoneen. Tällöin osastosta muodostui kuin suuren perheen yhteinen koti, jossa ei enää niinkään ollut yksityisiä ja julkisia tiloja, vaan tiloja, joiden yksityisyys oli heikompa tai voimakkaampaa. Mutta tahtoivatko kaikki, asukkaat ja hoitajat, tällaista yhteistä kotia? Toisaalta tilannetta voi tulkita siten, että ovi yhdisti julkisen käytävän ja yksityisyytensä kadottaneen, julkiseksi muodostuneen asukashuoneen. Voidaan puhua *pakkokodinomaistamisesta*, jolloin

hoitajat kunnioittivat asukashuoneita entistä vähemmän yksityisinä tiloina ja muokkasivat osastosta yhtä yhteistä tilaa jokapäiväisillä käytänteillään liikkua ovissa. Asukkaiden oli vain hiljaa hyväksyttävä tilanne ja alistuttava sille.

Kun aamuaika vaihtui päiväaikaan, muuttui koko osasto rauhallisemmaksi, ja samalla myös liikkuminen asukashuoneiden ovissa muuttui. Päivisin hoitajilla ei ollut liiemmin asiaa asukkaille, joten käynnit asukashuoneissa olivat satunnaisia tai hoitaja löysi asukkaan oleskelutilasta. Asukashuoneiden oviin koputettiin useammin kuin aamu- tai ilta-aikaan. Koputus saattoi olla edelleenkin edellä kuvatun kaltainen tulovaroitus, mutta joka tapauksessa oveen suhtauduttiin hivenen kunnioittavammin.

Päivällä saapui myös sellaista henkilökuntaa, joka kävi vain lyhyen hetken osastolla silloin tällöin. Mikäli heillä oli asiaa asukashuoneisiin, he koputtivat oviin ja astuivat sisään suuremmista kiireistä:

Kirjastonhoitaja koputti oviin mennessään huoneisiin.

Osastolla vain vähän aikaa viipyvät ihmiset, kuten asukkaiden vieraat ja vanhainkodin yhteiset työntekijät, koputtivat ja myös odottivat jonkin aikaa vastausta asukashuoneiden ovella. Julkisen ja yksityisen raja oli heille merkityksellisempi ja voimakkaampi kuin osaston vakitukselle henkilökunnalle. He toteuttivat ympäröivässä yhteiskunnassa vallitsevia käytänteitä, jotka koskivat ovia yksityisen ja julkisen rajana.

7 ISTUMAPAIKAT

Osaston julkisissa tiloissa sijaitsevia istumapaikkoja oli ruokasalissa, käytävillä ja oleskelutiloissa. Istumapaikka oli tuoli tai sohvanpaikka, mutta yhtä hyvin myös pyörätuolin paikka. Olen luokitellut istumapaikat *nimettyihin, vapaisiin ja vallattuihin*.

Nimetyt istumapaikat olivat ruokasalissa, jossa paikat oli merkitty nimilapuin. Hoitajat olivat laatineet istumajärjestyksen, jota noudatettiin niin ruokailtaessa kuin kahviteltaessakin. Tällainen valmiiksi laadittu istumajärjestys oli pysyvä. Sitä ei vaihdettu ennen kuin asukaskunnassa tapahtuu jokin merkittävä muutos. Lomapaikkalaisille oli varattu omat paikat istumajärjestyksestä. Istumajärjestys helpotti hoitajien työtä. He saattoivat jakaa jokaisen asukkaan paikalle lääkkeitä ja jopa juomat ja leivät jo etukäteen, mikä nopeutti varsinaista ruokailutilannetta. Valmis, pysyvä istumajärjestys helpotti myös mahdollisten sijaisten työskentelyä osastolla.

Valmis istumajärjestys rajoitti asukkaiden mahdollisuuksia ruokailla itselle mieluisan ihmisen kanssa. Istumajärjestystä laadittaessa oli tosin huomioitu asukkaiden ystävyysuhteita ja ruokailutottumuksia, mutta tällainen järjestely ei mahdollistanut vaihtelua. Asukkaat ja hoitajat olivat kuitenkin niin tottuneet ruokailukäytänteisiin, ettei niitä kyseenalaistettu.

Vapaat ja vallatut istumapaikat sijaitsivat joko käytävällä tai oleskelutilassa. Vallatut paikat olivat asukkaiden itse valitsemia mieluisia istumapaikkoja, joista he eivät luopuneet. Vapaitakin paikkoja löytyi, mutta ainakaan uusi tulokas ei voinut mistään päätellä mikä paikka oli vielä vapaa ja mikä paikka jo vallattu. Vallatut paikat sijaitsivat ensisijaisesti sisääntulon läheisyydessä olevassa oleskelutilassa, mutta jokunen vallattu paikka sijaitsi myös käytävällä:

Käytävän päässä istuu yksi nainen lempipaikallaan.

Oleskelutilasta kauempana sijaitseva vallattu paikka ei vaatinut omistajalta liiemmin ponnisteluja paikan omistusoikeuden todistamiseksi. Sen sijaan istumapaikat oleskelutilassa tai sen läheisyydessä osoittautuivat erityisen kiinnostaviksi siksi, että niistä käytiin tuon tuostakin valtataistelua.

Osaston oleskelutila sisäänkäynnin luona oli asukkaiden suosituin paikka istuskella ja viettää aikaa. Se oli vajaan 30 neliömetrin kokoinen tila, joka avautui käytävästä. Oleskelutilasta lähti vain yksi

ovi: tupakkahuoneen ovi. Oleskelutilassa oli paljon tuoleja. Ne olivat pehmustettuja perustuoleja, sellaisia, joita käytetään odotustiloissa, esimerkiksi terveyskeskuksissa, ja ne olivat sijoiteltuna vieriviereen seiniä vasten siten, että oleskelutilan keskelle muodostui tyhjää lattiatilaa. Tällä tavoin oli saatu runsaasti liikkumatilaa etenkin sellaisille asukkaille, jotka tarvitsivat apuvälineitä liikkumiseen. Tällainen sisustusratkaisu ei kuitenkaan rohkaissut asukkaita kanssakäymiseen keskenään. Toisaalta on kriittisesti kysytty, miksi toisilleen vieraiden ihmisten tulisikaan erityisen suurella halulla heittäytyä keskusteluihin vieraiden ihmisten kanssa (Willcocks, Peace & Kellaheer 1987, 91-92).

Oleskelutilassa oli tuolien lisäksi kahden hengen sohva ja sohvapöytä, jonka päällä oli muutama aikakauslehti sekä suurentava lukulamppu. Seinällä sijaitsi pieni kirjahylly, jossa oli virsikirja, Raamattu ja muuta hartauskirjallisuutta. Oleskelutilassa oli televisio, joka oli aina auki, aamusta iltaan. Sitä myös katseltiin – niin kuin odotustilassa yleensä tehdään. Suurin osa tuoleista oli asetettu siten, että niillä istuessa näki television hyvin.

Oleskelutila ei muistuttanut lainkaan yksityiskotien olohuoneita muhkeine sohvineen, paksuine mattoineen ja laiskanlinnoineen, vaan lähinnä terveyskeskusten odotustiloja. Sisustuksen lisäksi myös tunnelma oli odottava. Se, mitä vanhainkodin oleskelutilassa odotettiin, oli ajan kuluminen. Ajankulumista ilmensivät ruokailut. Kun edellinen ruokailu oli päättynyt, odotettiin seuraavaa ruokailua ja kun se alkoi, tiedettiin että ajasta oli taas mennyt yksi lohko.

Oleskelutilaan kokoontuivat yleensä samat ihmiset odottelemaan. Heille oli muodostunut tietynlainen istumajärjestys, jossa kullakin oli oma paikkansa. Istumajärjestys oli täysin kirjoittamaton sääntö oleskelutilassa. Kukin asukas oli sen ajan myötä omaksunut ja kunnioitti sen olemassaoloa.

7.1 Omistuksen osoittaminen

Vallatut paikat olivat oman yksityisyyden saarekkaita tai reviiireitä muuten niin julkisessa oleskelutilassa. Tuollainen yksityisyyden saareke julkisessa tilassa takasi turvallisen tunteen siitä, että tämäkin päivä sujuisi taas hyvin, kuten monet edellisetkin päivät. Oma paikka lisäsi sekä tilanteen, tilan ja paikan että oman elämän hallitsemisen tunnetta. Asukkaiden tapa valita oma paikka oleskelutilasta oli ennen kaikkea symbolinen. Yleensäkin voidaan vallatun paikan ajatella olevan konkreettinen ilmaus asukkaan sosiaalisesta identiteetistä ja olemassaolosta (Harris &

Lipman 1980, 415-416; Strassoldo 1993, 38-39; Willcocks, Peace & Kellaheer 1998, 83). Havaintoni ovat samansuuntaisia Gordonin ja Lahelman (1996) tekemän koululaisten tilankäyttöä takastelevan tutkimuksen kanssa.

Asukkaat olivat sisäistäneet oleskelutilassa vallitsevan istumajärjestyksen. Asukkailla oli monia tapoja osoittaa omistusoikeutensa istumapaikkaan joko sanoin tai teoin. Omistaja saattoi sanoa suoraan paikan olevan hänen. Hän saattoi myös vain hylkäämällä muut mahdolliset paikat osoittaa, ettei hän käytä kuin omaa paikkaansa. Istumapaikkoja ei kuitenkaan merkitty kävelykepein, käsilaukuin tai muulla pikkuomaisuudella (vrt. Harris & Lipman 1980, 420-421).

Koska vallattuja paikkoja ei merkitty näkyvällä tavalla, ulkopuolinen tulija ei voinut heti tietää mille istuimelle oli mahdollista istua ja mikä oli jo vallattu. Seuraavat katkelmat kuvaavat, kuinka ulkopuolista kohdeltiin, kun hän oli vahingoittanut vallitsevaa istumajärjestystä. Ensimmäisessä katkelmassa asukas ilmaisee selkeästi omistusoikeutensa ja toisessa katkelmassa asukas osoittaa poistumalla, ettei hän istu oleskelutilassa muilla paikoilla kuin omalla paikallaan (Gubrium 1997, 37):

Olen erehtynyt istumaan Tildan paikalle. Hän tulee TV-tilaan ja seisahtuu eteeni: "Se on minun paikkani. Siirry."

Rauha käy katsomassa onko hänen paikkansa vapaana. Jyrki istuu siinä. Vaikka siirryin omalta paikaltani antaakseni sen Rauhalle, ei se hänelle kelvannut. Rauha toivotti Tilda Mäelle, joka edelleenkin jutteli Jyrkin kanssa, hyvää yötä ja lähti omaan huoneeseensa.

Myös asukkaiden välillä saattoi ilmetä erimielisyyksiä siitä, millainen istumajärjestys oleskelutilassa tulisi vallita. Seuraava katkelma on tilanteesta, jossa kaksi naisasukasta istuivat vastatusten. Toista asukasta ei kuitenkaan hänen oma paikkansa miellyttänyt, sillä hän ei pitänyt asukkaasta, joka oli valinnut oman paikkansa häntä vasta päätä. Lopulta kuitenkin asukas, joka ei suostunut minkäänlaiseen neuvotteluun tai riitelystä paikoista, voitti. Hän osoitti oikeutensa omaan paikkaansa pelkällä katseella. Asukkaiden oli nähtävä vaivaa voidakseen säilyttää oma tilansa, istumapaikkansa oleskelutilassa (Gubrium 1997, 36):

Hidasliikkeinen naisasukas, Taimi nimeltään, tuijotti liian kauan toista naisasukasta. Jälkimmäinen hermostui, mutta Taimi ei kääntänyt päätänsä kehoituksista huolimatta. Lopulta ärtyneenä nainen vaihtoi paikkaa puhisten mennessään: "Senkin pöllöpää."

Vallatut paikat eivät näyttäneet olevan niin vakiintuneita, etteikö niistä edelliseen tapaan tuon tuostakin olisi jouduttu taistelemaan. Paikkojen omistusoikeudesta käytiin silloin tällöin

keskustelua. Asukkaat tiesivät, ettei oleskelutilassa ole ainakaan hoitajien taholta laadittua istumajärjestystä ja toisinaan asukkailla oli tarvetta romuttaa vallattujen paikkojen mahti:

Keskustelua TV-tilassa: "Tää on vieraskoti. Ei täällä oo kellään omaa paikkaa."

Tällaiset keskustelut osoittautuivat kuitenkin turhiksi. Myös hoitajat olivat tietoisia asukkaiden valtaamista paikoista ja myös paikkojen tärkeydestä asukkaille:

Juttelin jossain välissä Pirjo-hoitajan kanssa omista paikoista. Asukkaat kuulemma luulevat, että aulassa on omat paikat.

Vaikka vallattuja paikkoja ei puheessa hyväksytty, niin käytännössä niitä tuettiin monella tapaa. Omat vallatut paikat olivat turvallisuutta ja asukkaiden autonomiaa vahvistava järjestelmä, joten siitä pidettiin ehdottomasti kiinni. Samanaikaisesti vallatut paikat julkisessa oleskelutilassa loivat yksityisen ja julkisen välistä jännitettä, jota yritettiin purkaa edellisen kaltaisilla keskusteluilla ja väittämillä.

7.2 Vallattu paikka

Vallattu paikka täytyi vallata joka päivä. Paikasta pidettiin tiukasti kiinni koko päivä ja joka päivä. Mielenkiintoista on se, että paikka otettiin haltuun vasta aamiaisen jälkeen. Omalle paikalle ei ollut tarpeen aiemmin istahtaa, koska oleskelutilassa oli ennen aamiaista rauhallista ja vähän ihmisiä, mutta aamiaisen jälkeen tilanne oli jo toinen:

Klo 7.20. Pöytätelineellä liikkuva nainen ei ole vielä omalla paikallaan. Istuu tuossa oven edessä, näkee siitä TV:n hyvin.

Klo 8.05. Pöytätuolinainen meni takan vierelle vakiopaikalleen istumaan. Ennen ruokailua hän istui vieressäni.

Paikka siis valloitettiin päiväksi aamiaisen jälkeen. Aamiaisesta alkoi varsinainen asukkaiden päiväaika, jolloin oleskelutilassa istuskelivat päivästä toiseen samat asukkaat. Päiväaika oli sitä aikaa, jolloin osaston julkiset tilat olivat selkeimmin julkisia. Koska oma vallattu paikka ilmensi asukkaan yksityisyyttä ja autonomiaa, muodostui vallattu paikka tärkeäksi vasta päiväaikaan. Sitä ennen koko osastoa oli leimannut hieman kodinomaisempi ilmapiiri, jolloin asukas oli voinut turvallisesti liikkua ja oleskella missä vain.

Kunkin omasta paikasta ei pitänyt huolta yksin omistaja, vaan myös hoitajat vaalivat tätä käytäntöä. Vaikka hoitajat sanoin totesivat, ettei oleskelutilassa vallinnut mitään pysyvää istumajärjestystä, käytännössä he tukivat istumajärjestyksen olemassaoloa (vrt. Harris & Lipman 1980, 420):

Pyörätuolissa oleva nainen jätettiin (hoitaja jätti) käytävälle taulun luo, vähän niin kuin vakiopaikka.

Hoitaja tuo pyörätuolinsa vakiopaikalleen takaisin. (kävivät WC:ssä)

Koska asukkaat kokivat vakiopaikkansa oman yksityisyyden saarekkeiksi oleskelutilassa, hoitajien tapa tuoda asukkaat vallatuille paikoille takaisin osoitti välittämistä asukkaan hyvinvoinnista. Myös toiset asukkaat huomioivat tämän ja auttoivat toisiaan säilyttämään paikat:

Naisasukas työnsi vakiopaikalle pyörätuolinsa.

Mitä nämä paikanhaltijat sitten päivisin paikoillaan tekivät? Tekeminen oli ensisijassa ajan tuhlaamista: työntekijöiden puuhien seurailua, niiden kommentoimista tai pikkupalvelusten pyytämistä hoitajilta. Useimmat kuitenkin vain istuivat ja olivat:

Pyörätuolinsa vakiopaikaltaan huutaa ohikulkevalle hoitajalle: "Kuule, korjaa tätä villatakkia." Hoitaja korjaa ja jatkaa matkaansa.

Ihmiset nuokkuvat, osa istuu ajatuksissaan, mutta eivät juttele keskenään.

Aina paikallaan olo, edes omalla vallatulla paikalla oleminen, ei ollut mieluisaa. Seuraavassa otteessa asukas ei niinkään ollut tyytymätön omaan paikkaansa, vaan siihen, ettei kylvetystä oltu suoritettu hänen toivomallaan, hänelle mieluisalla tavalla:

Hoitaja tuo Katariinan tähän TV-tilaan omalle paikalleen katselemaan televisiota. Katariina ei haluaisi, mutta hoitaja jättää hänet siihen minulle silmää iskien. Katariina puhisee kiukuissaan: "Ovat sitten kummia ihmisiä." Katariina ei ole alkuunkaan hyvällä tuulella: ensin hänet käytetään pikasuihkussa ja sitten pakollista television tuijotusta. Hän istuu paplarit päässä nyrpeän näköisenä yöpuku ja kylpytakki päällään.

Omat paikat olivat kuitenkin niin tärkeitä, että niille palattiin istumaan niin pian kuin vain mahdollista:

Klo 18.00. Rauha Jokinen lähti vieraidensa kanssa omaan huoneeseensa.

Klo 18.30. Rauhan vieraat lähtivät ja Rauha palasi vakiopaikalleen.

Asukkaille oli siis tärkeää pitää omasta paikasta kiinni koko päivän. Siitä luovuttiin vasta kun oli tullut aika käydä levolle, sitten, kun osaston ilta-aika oli koittanut. Oleskelutilassa vallatut paikat korostivat päiväaikaan osaston julkisuutta. Nämä yksityisyyttä korostavat istumapaikat korostivat samalla ympäröivän tilan, oleskelutilan ja myöskin käytävän julkisuutta.

8 PÄÄTELMIÄ TILASTA, AJASTA JA VUOROVAIKUTUKSESTA

Tutkimuksen lähtökohtana on ollut vanhainkodin osastojen tilojen jako yksityisiin ja julkisiin. Käytävät, oleskelutilat ja ruokasalit ovat julkista tilaa ja asukashuoneet, saniteettitilat, WC:t ja työntekijöiden sosiaaliset tilat ovat yksityistä tilaa. Tässä työssä on tutkittu, onko tämä jako pysyvä vai tapahtuuko siinä muutoksia, ja jos muutoksia tapahtuu, niin miten ne tapahtuvat, ja mitkä tekijät ovat muutoksissa merkittäviä.

Ajasta muodostui keskeinen tekijä osaston julkisuutta ja yksityisyyttä tarkasteltaessa. Jo sinällään vanhainkodissa koettava aika on mielenkiintoinen. Nimesin vanhainkodissa koettavan ja eletävän ajan laitosajaksi, jonka jaoin kolmeen tärkeimpään ajanhetkeen: aamuaikaan, päiväaikaan ja iltapäivään. Aamu- ja iltapäiväaikoina osastolla oli havaittavissa yksityisten ja julkisten tilojen sekoittumista, kun taas päiväajaksi osasto jakautui selkeämmin yksityisiin ja julkisiin tiloihin. Päiväajan osasto vaikuttaa olevan se osasto, jollaisena suurin osa ihmisistä vanhainkodin tuntee; onhan päiväaika parasta vierailuaikaa.

Ovi sekä erottaa että yhdistää. Aamu- ja iltapäiväaikään asukashuoneiden ovet yhdistivät julkisen käytävän ja yksityiset asukashuoneet siten, että sekä käytävästä että asukashuoneesta muodostui puolijulkista tilaa. Sitä vastoin päiväaikaan nämä ovet erottivat selkeämmin yksityisen tilan julkisesta. Myös ruoksalin ovi ja osaston ulko-ovi osoittautuivat mielenkiintoisiksi erottajiksi ja yhdistäjiksi, vaikka ne eivät olleetkaan yksityisen ja julkisen, vaan kahden julkisen tilan rajana.

Vain osaston ulko-ovi toimi samanlaisena rajana ajasta riippumatta. Ulko-oven merkitys rajanvetäjänä ulkomaailman ja sisämaailman välillä ei muuttunut eri ajanhetkinä. Ovi sekä yhdistää että erottaa, mutta vanhainkodin osaston ulko-ovi näyttää ennen kaikkea erottavan asukkaat ympäröivästä yhteiskunnasta. Ovi avautuu lopultakin sangen harvoin asukkaalle siten, että hän todella voisi kokea olevansa osa tätä yhteiskuntaa. Oven symbolinen merkitys on erilainen satunnaiselle kävijälle tai hoitajalle kuin asukkaalle. Satunnainen kävijä – esimerkiksi tutkija – lähtee ovesta muuhun yhteiskuntaan. Sen sijaan asukkaat eivät kulje ovesta yleensä ilman saattajaa eivätkä he lähdä ”muualle”, yhteiskunnan tarjoamiin mahdollisuuksiin, vaan johonkin ”talon sisäiseen” tapahtumaan tai toimintamuotoon.

Tarkasteltaessa hoitajien ja asukkaiden toimia, joiden avulla he määrittävät ja tuottavat tilan merkityksiä, on tärkeää huomata, että ne pyrkivät eri suuntiin. Hoitajien toimet lisäävät vaikutelmaa, että osasto muodostaa yhden ja samankaltaisen tilan: tilan, jossa yksityisen ja julkisen välillä on vain heikko raja. Sen sijaan asukkaiden pyrkimyksenä on vahvistaa yksityisyyttä ja tehdä selkeä ero yksityisen ja julkisen välille. Vaikuttaa siltä, että asukkaiden keinot tähän ovat lähes olemattomat, mutta sitä tavoitellaan esimerkiksi huolehtimalla asukaishuoneiden ovien kiinnipitämisestä ja varaamalla itselle oma istumapaikka oleskelutilasta.

Kokonaisuutena vanhainkoti näyttäytyy enemmän laitoksena kuin kotina. Se on instituutio, jonka jokapäiväisiä käytänteitä ohjaa *työn logiikka*. Työn logiikka merkitsee, että monia toimia ja tilanteita ohjaa ensisijaisesti työn joustava, nopea ja tehokas suorittaminen. Sen varjoon jää *kodin logiikka*, joka merkitsisi asukkaalle mahdollisuuksia muokata vanhainkodista itselleen kotia, tai ainakin kodin tuntua, päättämällä ja vaikuttamalla itseään koskeviin jokapäiväisiin asioihin.

Hoitajilla on valta päättää, miten, missä ja milloin jokapäiväiset arkielämän käytänteet tapahtuvat. Heillä on myös valtaa suhteessa yksityiseen ja julkiseen. Hoitajat muokkaavat ja määrittelevät, millaisiksi osasto ja sen eri tilat muodostuvat: leimaako osastoa kodinomaisuus vai laitosmaisuus. He myös määrittävät sen, mitä kodilla vanhainkodin puitteissa tarkoitetaan ja halutaan tarkoittavan.

Vanhainkodin asukkaat ovat pitkälti tottuneet tyytymään siihen, mitä heille annetaan ja tarjotaan. Pelko leimautumisesta vaikeaksi asukkaaksi saa monen asukkaan vaikenemaan epäkohdista ja omista tarpeistaan. Asukkaat haluavat omaksua hyvän asukkaan roolin. Asukkaat kokevat, että heidän tehtävänä on olla helppoja ja kilttejä asukkaita hoitajille, etteivät hoitajien työt kärsisi ja ettei hoitajille aiheutuisi lisää vaivaa. Ja kun tarpeet jäävät ilmaisematta, niitä ei vähitellen osaa edes pukea sanoiksi ja tunnistaa. Työn logiikka näyttää ohjaavan usein myös asukkaiden toimia.

Laitosolosuhteissa yksityisyyden vaalimisesta ja kunnioittamisesta muodostuu tavallistakin tärkeämpää. Tämän työn puitteissa voi todeta, etteivät työntekijät ole aina selkeästi oivaltaneet tätä seikkaa. Asukkaiden tarvetta yksityisyyteen vähätellään ja yksityisyyttä vahingoitetaan usein tahattoman näköisesti. Juuri tästä syystä yksityisyyden merkityksen tiedostaminen laitosolosuhteissa olisikin erityisen tärkeää. Ei saisi riittää, että osasto saa joitakin yksityisen ja kodin piirteitä, sillä ne eivät vielä luo asukkaalle välttämättä edes kodin tuntua – saati kotia – vanhainkotiin.

Koti ei muodostu vain fyysisestä tilasta, vaan koti on ennen kaikkea ”mielen koti”. Vaikuttaa riittämättömältä, että vanhainkotia pyritään sisustamaan kodinomaisesti tai puhutellaan asukkaita kotoisasti etunimillä, jopa lempinimillä, tai luodaan kodinomaisuutta jättämällä ovia auki tai menemällä huoneeseen koputtamatta oveen. Nuo kaikki kyllä muistuttavat kodista, mutta eivät tee vanhainkodista todellista kotia. Todellinen koti muodostuu vasta silloin, kun yksilö itse luo oman kotikäsitteensä mukaisen kodin.

Tällaisen kodin luomiseen yksilö tarvitsee valtaa: valtaa päättää kodin piirissä omasta elämästään. Näin hänen minuutensa ja identiteettinsä saavat tukea ja kehittyvät. Vanhainkodissa tämä voisi merkitä sitä, että asukkailla olisi mahdollisuus valita ja päättää pienistä jokapäiväisistä asioista, kuten vaatuksesta ja ruokaseurasta. Kun asukkaalla on kokemus siitä, että hän voi vaikuttaa elämänsä kulkuun, hän kokee tullessa arvostetuksi. Tällainen ei voi olla vaikuttamatta viihtyvyyteen ja tyytyväisyyteen.

Avainasemassa ovat hoitajat. Heillä on mahdollisuus joko jakaa valtaa asukkaille tai edelleenkin pidättää se itsellään. Usein vedotaan siihen, että työt vaikeutuvat, aikaa menee enemmän ja jokapäiväinen elämä käy kontrolloimattomaksi, jos kaikkissa pienissä asioissa odotetaan asukkaiden päättävän ja toimivan. Kysymys onkin siitä, millä ehdoilla ja millä arvoilla vanhainkodissa toimitaan. Onko vanhainkotielämän kantavana ajatuksena hoitajien suorittama työ vai arvokkaan ja mielekkään elämän rakentuminen asukkaalle? On syytä kysyä, mitä tavoilla ja käytänteillä halutaan osoittaa ja tukea. Millaisista arvoista ne kertovat? Millainen vanhuus halutaan mahdollistaa vanhainkodin asukkaalle?

Asukkaiden yksityisessä käytössä on lopultakin vain omat huoneet tai pahimmassa tapauksessa vain oma sänky ja yöpöytä. Asukkaille tulisi taata oikeus edes tähän yksityiseen tilaan ja yksityisyyteen. Asukashuoneita tulisi kunnioittaa ajasta, ihmisistä ja tilanteesta riippumatta, mikä tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että asukkaiden huoneissa käyttäydytään ja toimitaan asukkaan ehdoilla ja säännöillä, koska silloin ollaan asukkaan kodissa.

Kysymys siitä, mikä osa vanhainkotia on tai tulisi olla asukkaan koti, onkin mielenkiintoinen. Tässä tutkimuksessa löytyi tiettyjä vuorokaudenhetkiä, jolloin vanhainkotielämä on näyttänyt yksityisemmät ja kodinomaisemmat piirteensä. Mutta missä mielessä ja kenen kannalta? Voitaisiin väittää, että se hiven kodinomaisuudesta ja jopa tunteesta ”yhteisestä perheestä” tai suurperheen eteisestä on saavutettu asukkaan todellista yksityisyyttä ja kotia loukkaamalla. Tällaista

kodinomaisuutta voisi kutsua *kollektiiviseksi kodiksi* – kodiksi, jossa asukas ei ole itse saanut päättää, ketä hänen kotiinsa kuuluu ja mitkä sen rajat ovat.

Toisaalta kotia, jonka rajat ovat oikeasti sen asujan itsensä päätettävissä, voitaisiin kutsua *individualistiseksi kodiksi*. Vanhainkotielämään sovellettuna tämä käytännössä tarkoittaa asukkaan omaa huonetta – mikäli hänellä on sellainen. Kollektiivinen koti vanhainkodissa taas olisi kokonainen osasto mukaan lukien sen julkiset tilat. Ristiriita syntyy, jos sinänsä hyvä asia eli kodinomaiset piirteet, leppoisuus ja epämuodollisuus – vaikkapa etunimillä puhuttelu tai asukkaan kuljettaminen kylpytiloihin aamutakissa – ovat hoitajan eivätkä asukkaan tekemiä ratkaisuja. Tällöin asukas saattaa kokea intymiteettinsä loukatuksi ja itsensä altistetuksi tilanteeseen, johon hän ei halua. On siis selvää, että kun puhutaan siitä, että vanhainkodin olisi saatava entistä kodinomaisempia piirteitä, on turvallisinta keskittyä lähinnä asukkaan omaan huoneeseen ja sen kodinomaisuuden ja yksityisyyden vaalimiseen. Myös asukkaiden yhteisen, kollektiivisen kodin kokeminen vähemmän julkiseksi ja enemmän yksityiseksi, on epäilemättä hyvä asia, mutta siihen pyrkiminen ei saa tapahtua vasten asukkaan tahtoa tai hänen arvoaan loukaten.

LÄHTEET

Ahonen, Seija & Kiuru, Sisko: Vanhainkoti elämisyhteisönä. Lapin korkeakoulun yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 8. Lapin korkeakoulu. Rovaniemi, 1989.

Allott, Margaret & Robb, Martin (eds.): *Understanding Health and Social Care. An Introductory Reader*. Sage, London, 1998.

Applegate, Mary & Morse, Janice M.: Personal Privacy and Interactional Patterns in a Nursing Home. *Journal of Aging Studies* 8, 413-434, 1994.

Brown, Alyson: 'Doing Time': the extended present of the long-term prisoner. *Time & Society* 7, 93-103, 1998.

Byckling, Leena: Muutos vanhainkotityössä. Vanhainkotien kehittämisprojektin loppuraportti. *Stakes. Raportteja* 146. Jyväskylä, 1994.

Diamond, Timothy: *Making Gray Gold. Narratives of Nursing Home Care*. The University of Chicago Press, 1992.

Dupuis, Ann & Thorns, David C.: Home, home ownerships and the search for ontological security. *The Sociological Review* 46, 24-47, 1998.

Elovainio, Marko & Sinervo, Timo: Vanhainkotien kehittämisen seurantalutkimus. *Stakes. Tutkimuksia* 44. Jyväskylä, 1994.

Elovainio, Päivi: 80 prosenttia tyytyväisiä vanhainkodissa – kuinka tätä voi tulkita. *Gerontologia* 11: 237-241, 1997.

Eräsaari, Leena: Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. *Gaudeamus*, Tampere 1995.

Fairhurst, Eileen: Doing Ethnography in a Geriatric Unit. Teoksessa Peace, Sheila M. (ed.): *Researching Social Gerontology. Concepts, Methods and Issues*. Sage, London 1990.

Foster, Peter: Observational Research. Teoksessa Sapsford, Roger & Jupp, Victor. (eds.): *Data Collection and Analysis*. Sage, London 1996.

Geertz, Clifford: *The Interpretation of Cultures. Selected Essays*. Basic Books, New York 1973.

- Goffman, Erving: *Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista*. Marraskuun Liike, Lohja 1969.
- Golander, Hava: *Rituals of Temporality. The Social Construction of Time in a Nursing Ward*. *Journal of Aging Studies* 8, 119-135, 1995.
- Gordon, Tuula & Lahelma, Elina: *School is Like an Ant's Nest': spatiality and embodiment in schools*. *Gender and Education* 8, 301-310, 1996.
- Grainger, Karen: *"That's a Lovely Bath Dear": Reality Construction in the Discourse of Elderly Care*. *Journal of Aging Studies* 7, 247-262, 1993.
- Groger, Lisa: *A Nursing Home Can Be a Home*. *Journal of Aging Studies* 9, 137-153, 1995.
- Grönfors, Martti: *Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät*. WSOY, Juva 1982.
- Gubrium, Jaber F.: *Living and Dying in Murray Manor*. St. Martin's, New York 1997.
- Hammersley, Martin & Atkinson, Paul: *Ethnography. Principles in Practice*. Routledge, London 1995.
- Harris, Howard & Lipman, Allan: *Social Symbolism and Space Usage in Daily Life*. *Sociological Review* 28, 415-428, 1980.
- Hietanen, Taina: *Arki palvelutalossa. Vanhusten palveluasumisen tarkastelua osallistuvan havainnoinnin perusteella. Sosiaalipolitiikan yleisen linjan pro gradu-tutkielma*. Helsingin yliopisto 1999.
- Jones, K. & Fowles, A.J.: *Total Institutions*. Teoksessa Allott, Margaret & Robb, Martin (eds.): *Understanding Health and Social Care. An Introductory Reader*. Sage, London 1998.
- Jorgensen, Danny L.: *Participant Observation. A Methodology for Human Studies*. *Applied Social Research Methods Series* 15. Sage, Newbury 1989.
- Julkunen, Raija: *Jokapäiväinen aikamme*. Teoksessa Heiskanen, Pirkko (toim.): *Aika ja sen ankaruus*. Gaudeamus, Helsinki 1989.
- Jyrkämä, Jyrki: *Vanhainkotiarki – näkymiä tutkimukseen ja tutkimiseen*. *Gerontologia* 11: 226-236, 1997.

Keith, Jennie: Participant Observation. A Modest Little Method Whose Presumption May Amuse You. Teoksessa Schaie K.W., Campbell, R.T., Meredith, W. & Rawlings, S.C. (eds.): *Methodological Issues in Aging Research*. Springer, New York 1988.

Kukkola, Hannele: Vanhainkodin asukkaat. Elämä vanhainkodissa. Vanhus- ja lähimmäispalvelunliitto r.y. 1991.

Liukkonen, Arja: Life in a Nursing Home for the Frail Elderly. Daily Routines. *Clinical Nursing Research* 4, 358-372 1995.

Lounamaa, Anne, Pelanteri, Simo & Salmela Reijo: Vanhainkotien asiakaslaskenta 2.12.1991. Stakes. *Tilastotiedote* 1994:1. Helsinki 1994.

Lyman, Karen A.: Fieldwork in Groups and Institutions. Teoksessa Gubrium, Jaber F. & Sankar, Andrea (eds.): *Qualitative Methods in Aging Research*. Sage, Thousand Oaks 1994.

Mäkelä, Klaus: Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet. Teoksessa Mäkelä, Klaus (toim.): *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*. Gaudeamus, Helsinki 1990.

Norman, A.: Losing Your Home. Teoksessa Allott, Margaret & Robb, Martin. (eds.): *Understanding Health and Social Care. An Introductory Reader*. Sage, London 1998.

Pohto-Kapiainen, Paula: Tutkimus dementiapotilaan hoidon toteutumisesta perinteisellä vanhainkodin sekaosastolla ja dementian erikoisyksikössä. *Gerontologia* 3: 192-201, 1997.

Potilaslaskenta 31.12.2001. Stakes. (tiedot suullisesti annettuja)

Ryhänen, Sinikka M. & Vaittinen, Pirjo R.: Vanhuksen koti laitoksessa. Tuttu huone...tutut tavarat... itekseen saa häärätä... ja kaikki semmonen... Stakes. *Aiheita* 14/1995. Helsinki, 1995.

Schuster, Elizabeth: Ethical Considerations When Conducting Ethnographic Research in a Nursing Home Setting. *Journal of Aging Studies* 10: 57-67, 1996.

Siitonen, Tuomo: Porstuakammarista palvelutaloon. Ikäihmisten asuntoja ja asuttamista. Teoksessa Karisto, Antti (toim.): *Vanhuus kaupungissa*. WSOY, Juva 1997.

Simmel, Georg: *Das Individuum und die Freiheit*. Essais. Klaus Wagenbach, Berlin 1984.

Smithers, Janice A: A Wheelchair Society: The Nursing Home Scene. *Journal of Aging Studies* 4: 261-275, 1990.

Spradley, James P.: Participant Observation. Harcourt Brace Jovanovich Inc., Orlando 1980.

Strandell, Harriet: Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Gaudeamus, Tampere 1995.

Strassoldo, Raimondo: Tilan sosiaalinen rakenne. TTKK. A. Yhdyskuntasuunnittelun laitos. Julkaisuja 21, Tampere 1993.

Tolonen, Tarja: Nuorten kulttuurit kuolussa. Ääni, tila ja sukupuolten arkiset järjestykset. Gaudeamus, Helsinki 2001.

Törrönen, Maritta: Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki University Press, Helsinki 1999.

Viljaranta, Liisa: Vanhainkotielämä yksilölliseksi. Työntekijät arjen vaihtoehtoja etsimässä. Sosiaaliturvan keskusliitto. Forssan kirjapaino, 1991.

Vilkko, Anni: Ikääntyminen, muistot ja koti. Teoksessa Karisto, Antti (toim.): Vanhuus kaupungissa. WSOY, Juva 1997.

Willcocks, D., Peacher, S. & Kellaher, L.: The Physical World. Teoksessa Allott, Margaret & Robb, Martin (eds.): Understanding Health and Social Care. An Introductory Reader. Sage, London 1998.